

Chemická řeč přírody

Irena Valterová
Ústav organické chemie a biochemie,
Akademie věd ČR, Praha

ÚOCHB AV ČR

Komunikace

- předávání nebo výměna informací mezi organismy
- je zprostředkována souborem znaků nebo signálů sdílených odesilatelem i příjemcem

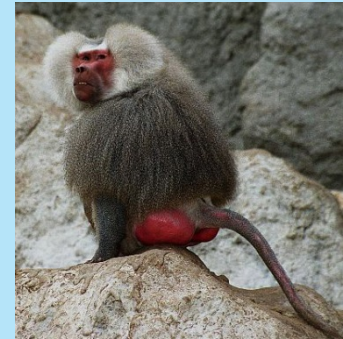

Komunikační prostředky živočichů

optické

pohyby, posunky, mimika, výrazné zbarvení části těla

akustické

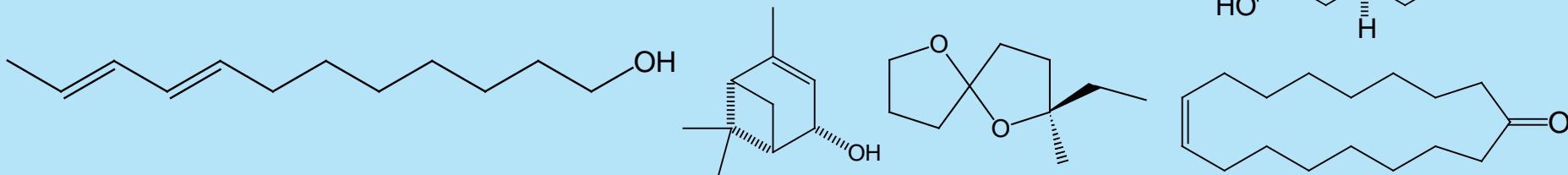
zpěv ptáků, bubnování do ozvučných předmětů, stridulace hmyzu

Komunikační prostředky živočichů

chemické

semiochemikálie ze sekretů exokrinních žláz

dotykové

kontaktní signály při páření,
péče o tělní povrch

elektrické

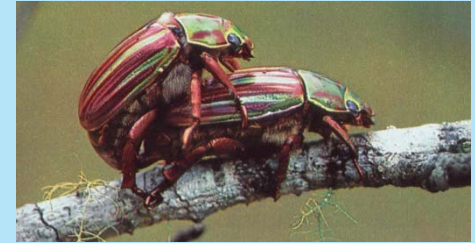
známé u některých čeledí ryb

Veškeré organismy vypouštějí chemické signály a reagují na pachy ostatních

- chemické signály slouží pro rychlé, jednoduché a jednoznačné předání informací nezbytných pro život

- u člověka nemá chemická komunikace rozhodující roli

- u rostlin je chemická komunikace nejmladší disciplínou

Chemická ekologie

- studuje látky, které jsou uvolňovány živými organismy do okolí a zprostředkují komunikaci (interakce) mezi těmito organismy

Ekologie

- vzájemné vztahy mezi organismy či skupinami organismů a jejich prostředím

Environmentální vědy

- škodlivé vlivy na životní prostředí

Typy chemických interakcí:

- **živočich - živočich** (feromony, allelochemikálie)
- **živočich - rostlina** (atraktanty z hostitelské rostliny, květní vůně, rostlinné toxiny)
- **rostlina - rostlina** ("SOS signály")
- interakce mezi **mikroorganismy**
- interakce **vyšších řádů** (rostlina-hmyz-parazit; rostlina-hmyz-rostlina; rostlina-hmyz-pathogen)

- mezi živočichy je nejlépe prozkoumaná chemická komunikace **hmyzu**

Interakce hmyz - hmyz

Čichové a chut'ové smysly hmyzu

- hledání potravy (kořisti)
- výběr partnera a páření
- výběr místa nebo hostitele pro kladení vajíček
- agregace pro překonání odporu hostitele
- regulace dostatečného prostoru a výživy
- poplach, obrana nebo útok
- organizace sociálního života

čich - přenos vzduchem (těkavé látky)

chut' - kontakt (netěkavé látky)

Semiochemikálie

(chemická řeč, přenos informace mezi organismy)

Feromony

πηερειν (nésti) ηορμαν (vzrušovat)
mezi jedinci stejného druhu

Semiochemikálie

Allelochemikálie

mezi různými druhy

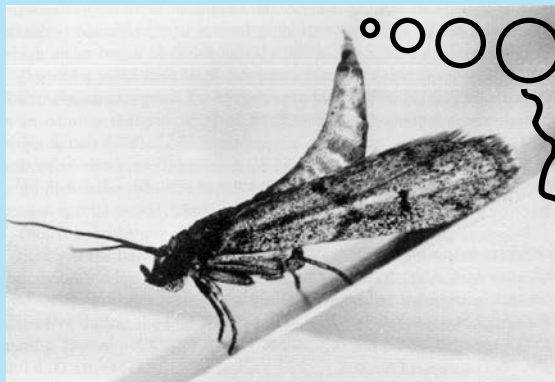

Feromony lze rozdělit podle biologické funkce na několik základních typů

- Sexuální
- Agregáční
- Stopovací
- Poplašné
- Značkovací (prostorové)

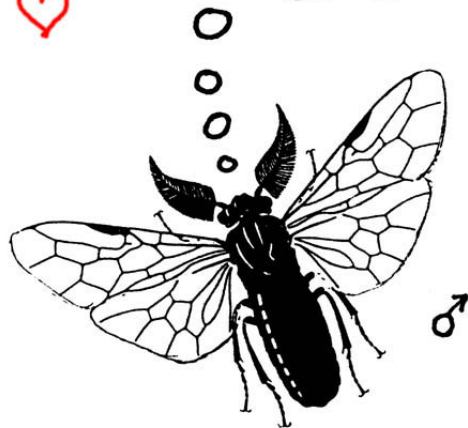
Sexuální feromon láká jedince opačného pohlaví a stimuluje k páření

Ty jsi ale krasavec.
Pojď ke mně blíž,
miluji Tě.

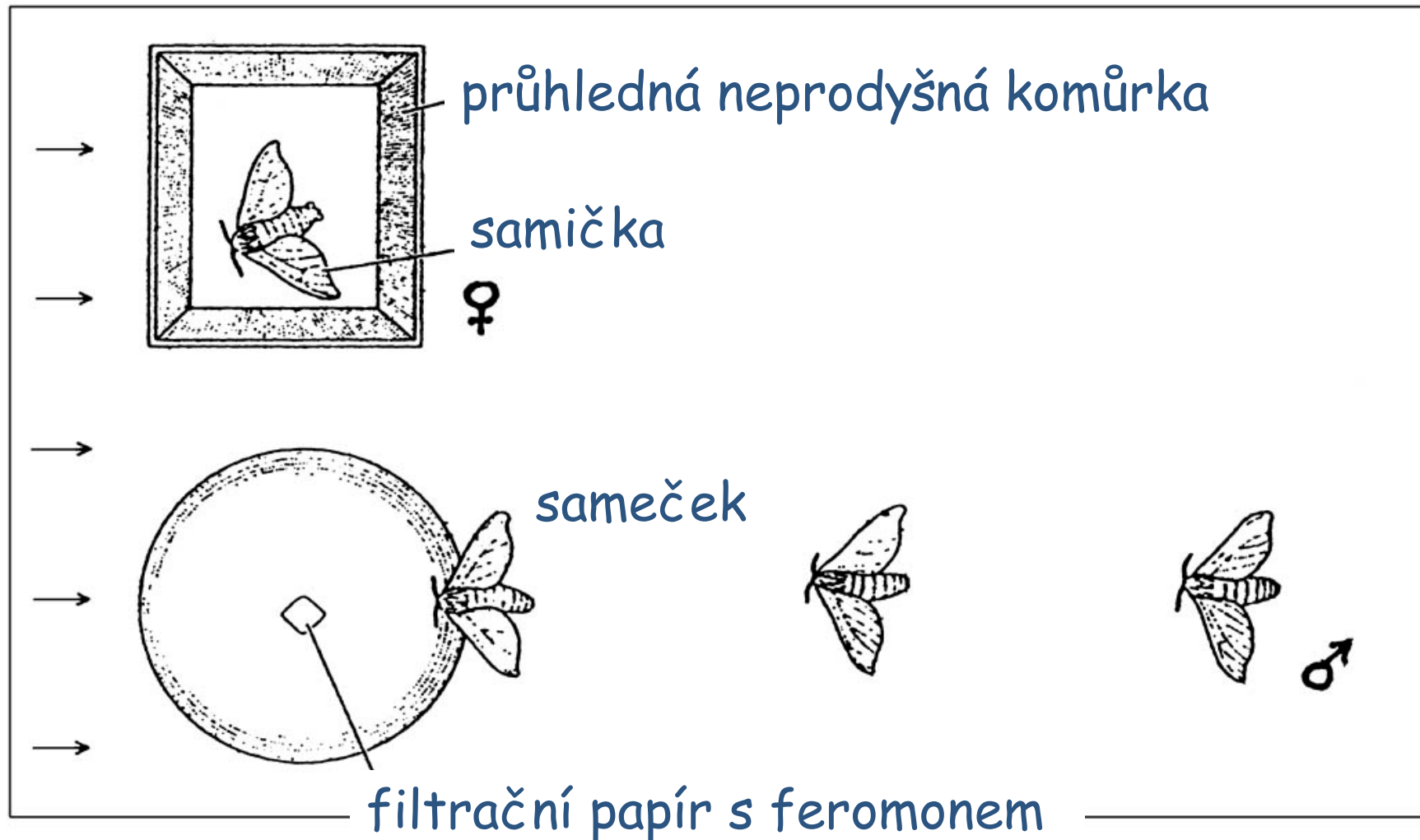

To je ale krásná holka.
Jsem do ní blázen.

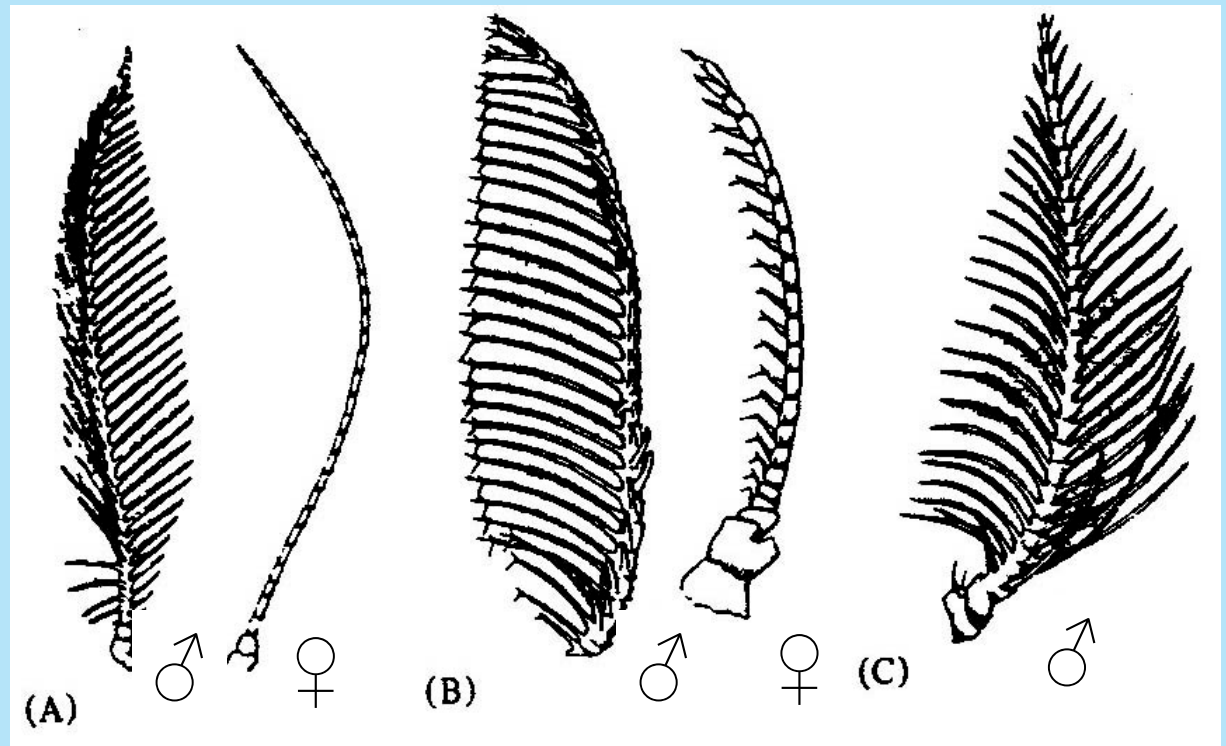
Pokus dokazující existenci a funkci sexuálního feromonu (bourec morušový)

Sexuální dimorfismus u motýlů, rozdíl ve tvaru tykadel

bekyně mniška,
sameček

Agregační feromon láká jedince obou pohlaví na velkou vzdálenost (kůrovci)

lýkožrout smrkový

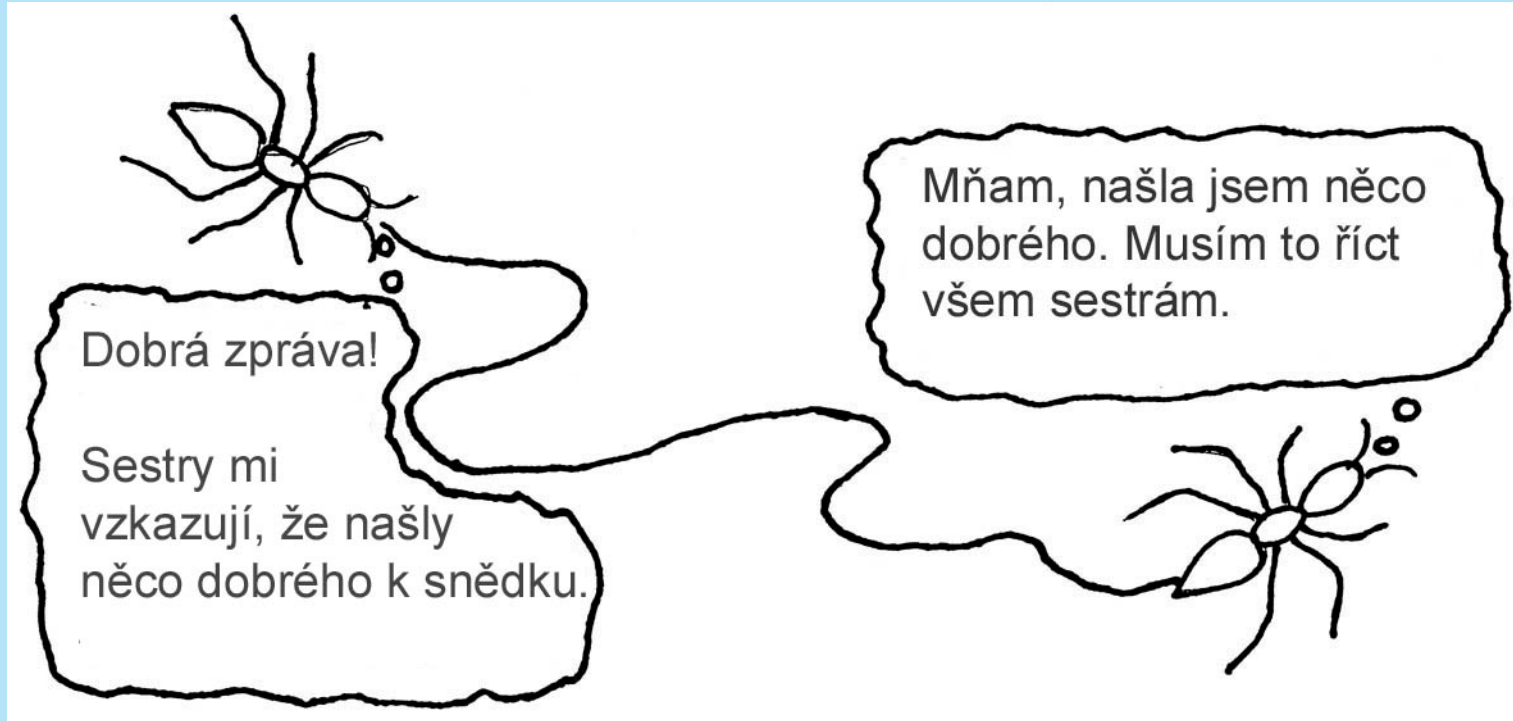

Kamarádi, pojdte všichni sem!
Našel jsem krásný hotel
s výbornou kuchyní.

Stopovací feromon označuje cestu ke zdroji potravy (sociální hmyz - mravenci, termiti...)

Poplašný feromon vyvolává obranné chování u ostatních členů kolonie, především u vojáků (hlavně sociální hmyz - mravenci, termiti, ale i druhy žijící pospolitě - mšice, ploštice)

Značkovací (prostorový) feromon - označuje okupované území (prostor), což zajišťuje dostatek potravy pro všechny jedince nové generace

vrstve
třešňová

Allelochemikálie

(mezidruhová komunikace)

rozdělení podle výhodnosti zprávy

allomony

výhoda pro producenta zprávy

kairomony

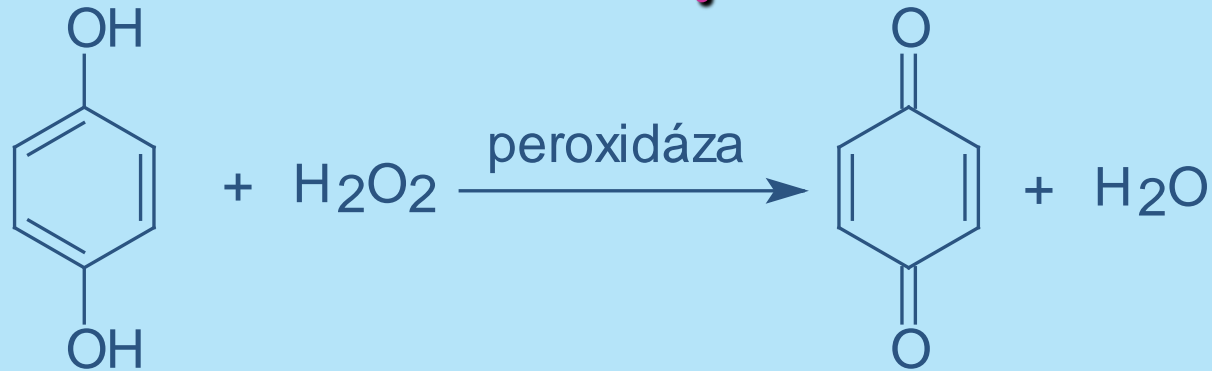
výhoda pro příjemce zprávy

synomony

oboustranná výhoda

Allomonem jsou obranné látky: prskavec menší a prskavec větší

ALLOMON, který není obrannou látkou

Pavouk bolas *Mastophora cornigera*

- produkuje směs aldehydů o různé délce řetězce
- láká a loví samce asi 15 druhů nočních motýlů, kteří používají stejné látky jako své sexuální feromony

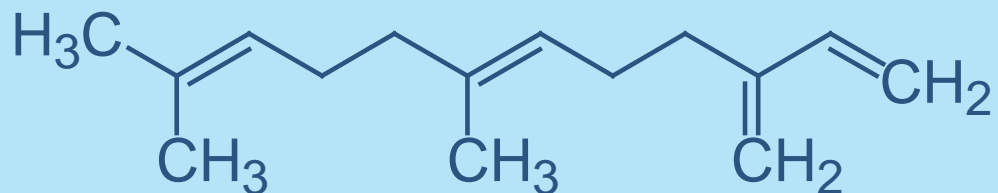
KAIROMON

zpráva výhodná pro příjemce
(zneužití cizího signálu)

mšice x slunéčko

mšice produkují poplašný feromon (*E*- β -farnesen), který ale láká slunéčka, jejich predátory

(*E*)- β -farnesen

SYNOMON

zpráva výhodná pro producenta i příjemce

typický příklad - květní vůně

rostlina poskytuje potravu (nektar a pyl),
hmyz opyluje její květy

Historie feromonů

- **1914** - Fabre J.H., samci nočních motýlů jsou schopni lokalizovat samice na velké vzdálenosti
- **1925-1939** - biologické důkazy vysoké druhové specifity samičích atraktantů
- **1939** - Butenant A., první pokusy o izolaci atraktantu bouřce morušového
- **1950-1961** - izolace a identifikace feromonu bouřce morušového z 10^6 zámotků, získáno 6 mg
- **1959** - Karlson + Lüscher zavedli pojem „feromon“

bouřec
morušový

Chemie v životě motýlka *Utetheisa ornatrix*

dospělec

páření

larva
na živné rostlině

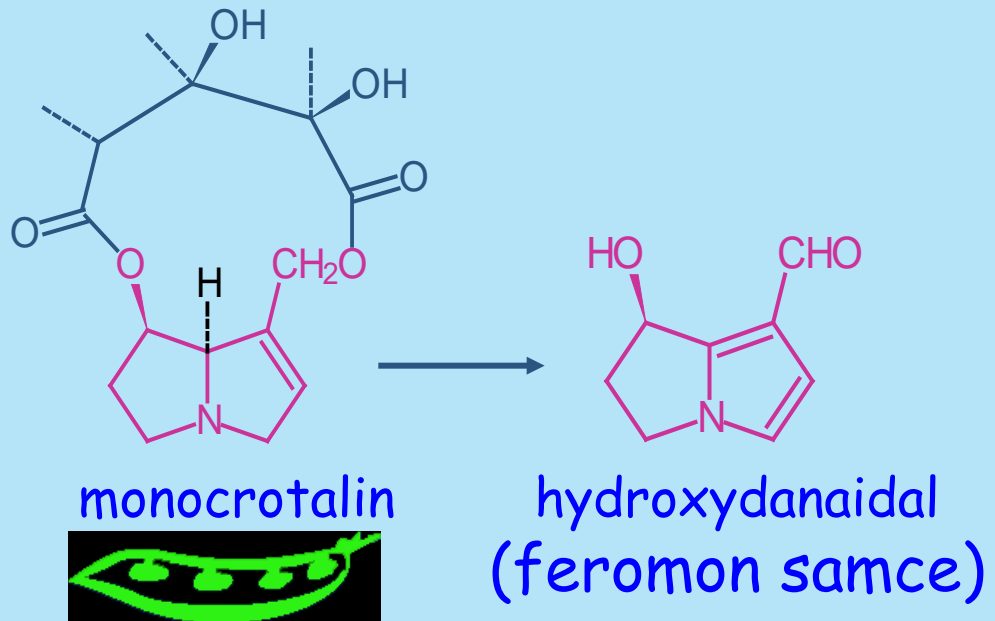
obrana

Námluvy a feromony *U. ornatrix*

námluvy

Samice volá při západu slunce, vypouští samičí feromon. Přivábený samec poletuje okolo samice a tře o ní svá koremata, po "přijetí" kopuluje.

samčí koremata

Samice se páří opakovaně a je schopna podle "síly" feromonu určit, kolik alkaloidu samec nashromáždil. Vybere si sperma "nejschopnějšího" samce.

„Příběh lásky“ ze života hmyzu

Aphomia sociella, zavíječ cizopasný,
parazituje na koloniích čmeláků

multimodální komunikace (kombinace
chemické a zvukové signalizace)

Invaze samičky zavíječe do hnízda čmeláků

Jiri Kindl

Sameček zahajuje námluvy

Intenzivně mává křídly

Uvolňuje samčí sexuální feromon ze žlázek na křídlech, čímž láká samičku

Samčí feromon přiláká samičky z velké vzdálenosti

Jakmile se samička přiblíží a sameček ji ucítí, začne „zpívat“ (produkce ultrazvuku).

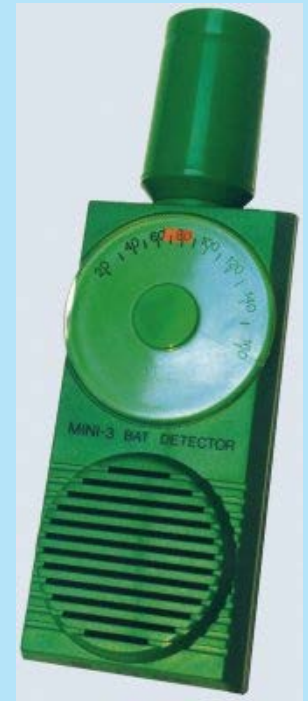
Ultrazvuková komunikace

Detektor netopýrů - převádí ultrazvuk do oblasti slyšitelné lidským uchem

Nahrávání samčích písniček

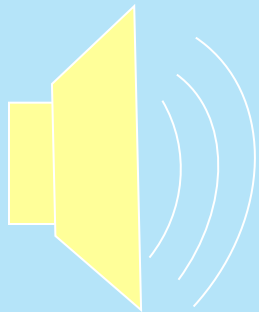
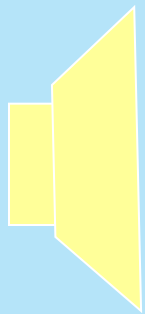
Přehrávání nahrávek samičkám

Pozorování jejich odezvy v chování

Nahrávka samčí písničky vzrušuje samičku (mávání křídel, další uvolňování samičího feromonu)

Sekvence námluv a páření

Sameček volá
(samčí feromon)

Samička cítí feromon,
který ji přiláká blíž

Sameček ucítí samičku
(samičí feromon)
a začne zpívat

Ultrazvuková písnička
vzrušuje samičku

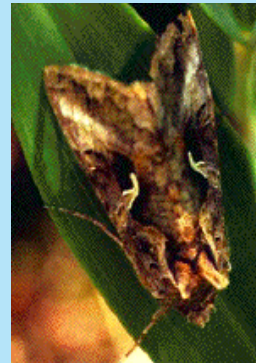
Námluvy končí pářením

Příroda je úsporná (parsimonie), jedna látka má více účinků

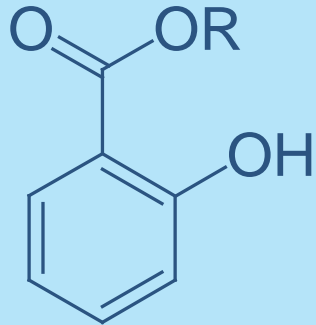

sexuální feromon řady
druhů nočních motýlů a
současně sexuální signál
samice afrického slona

Další příklad úspornosti přírody

kyselina salicylová a její deriváty

kůra, listy a květy vrby

- antipyretické účinky u lidí
- pyretické účinky u květů (produkce tepla, zvýšení teploty květu o 10 °C)
- indukovaná obrana rostlin

Vyšší teplota zvyšuje tenzi vonných látek lákajících opylovače (zmijovec) nebo usnadní pronikání sněhovou pokrývkou (sněžěnka).

Sociální hmyz

Nejkomplexnější živé organismy

Dominují terestriálním ekosystémům - opylovači, predátoři, rozklad

Mravenci	≈ 10^{17} jedinců	≈ 6×10^{10} kg
Lidé	≈ 7×10^9 jedinců	≈ 7×10^{10} kg
Termiti	≈ 2×10^{18} jedinců	≈ 1×10^{12} kg

Společenský, (eu)sociální hmyz

- překryv generací
- dělba práce, reprodukční asymetrie
- péče o potomstvo
- (existence kast, které se nerozmnožují)
- (kastovní polymorfismus)

Hmyzí společenstva jsou založena na altruismu

- část jedinců se vzdá možnosti vlastní reprodukce a „nezištně“ pomáhá ostatním v péči o potomstvo, obraně, hledání a sbírání potravy atd.
- znaky hmyzího společenstva jsou soudržnost, pracovitost, nesobecká podřízenost jedince zájmům společnosti

superorganismus

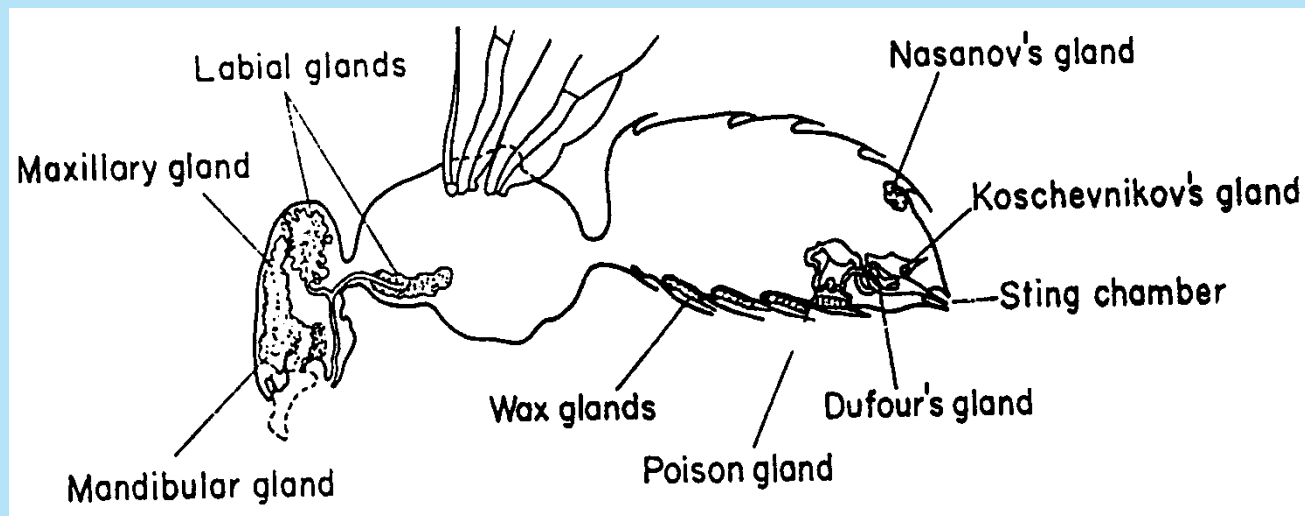
Sociální hmyz - včely, čmeláci, mravenci, termiti - život v kolonii řízen chemicky

- morfologicky odlišné kasty mají v kolonii různé postavení a funkci
- kasty: královna (královský pár u termitů), dělnice, trubci, vojáci, nedospělí jedinci (larvy, nymfy)
- pro orientaci a komunikaci slouží kombinace chuťových a čichových signálů a receptorů
- různé žlázy produkují sekrety různého složení a různých funkcí
- kutikulární uhlovodíky - rozpoznávací funkce

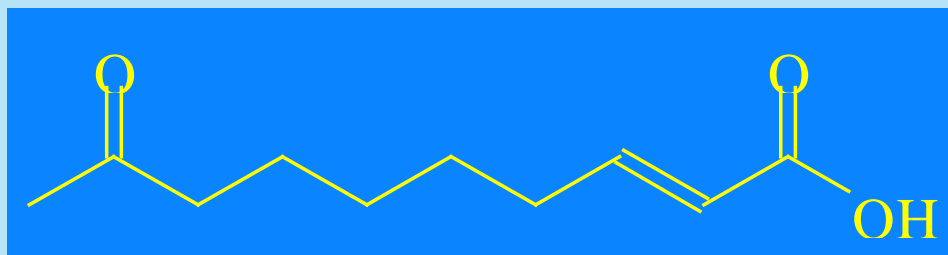

Včely

mateří tlumicí látka (queen's pheromone):
kyselina (*E*)-9-oxodec-2-enová

- brání vývoji dalších matek
- brání vývoji vaječníků u dělnic
- udržuje dělnice v "pracovní náladě"
- je atraktivní pro trubce

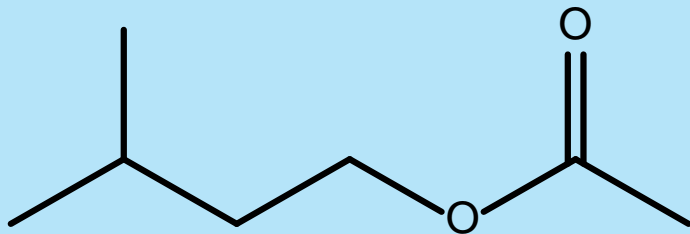
Rojení včel

důsledek nedostatku mateří látky ve hnízdě
dělnice pocítující tento nedostatek začnou
„narážet matečnický“, tj. vychovávat novou
matku speciálním krmením (mateří kašička)

po vylíhnutí mladá matka
vyletí, spáří se a vrací se do
úlu; stará matka pak opustí
hnízdě a skupina „jejích“
dělnic ji následuje - rojení

Poplašné feromony - včela

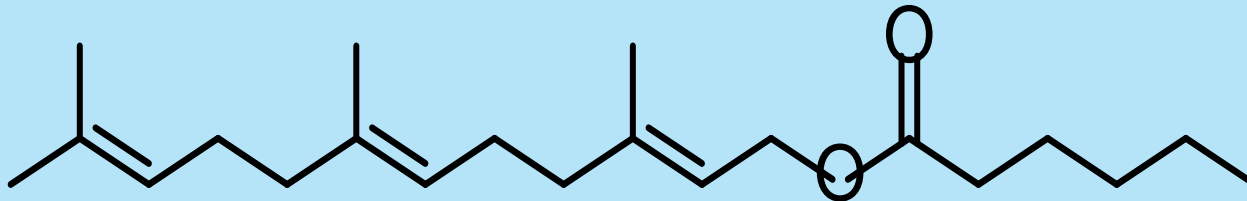
- Některé složky jedu včelího žihadla podněcují ostatní včely k útočnému chování.
- Účinná látka je **isoamyl-acetát** - "banánová vůně", který způsobuje vzrušení včel a agresivní chování.

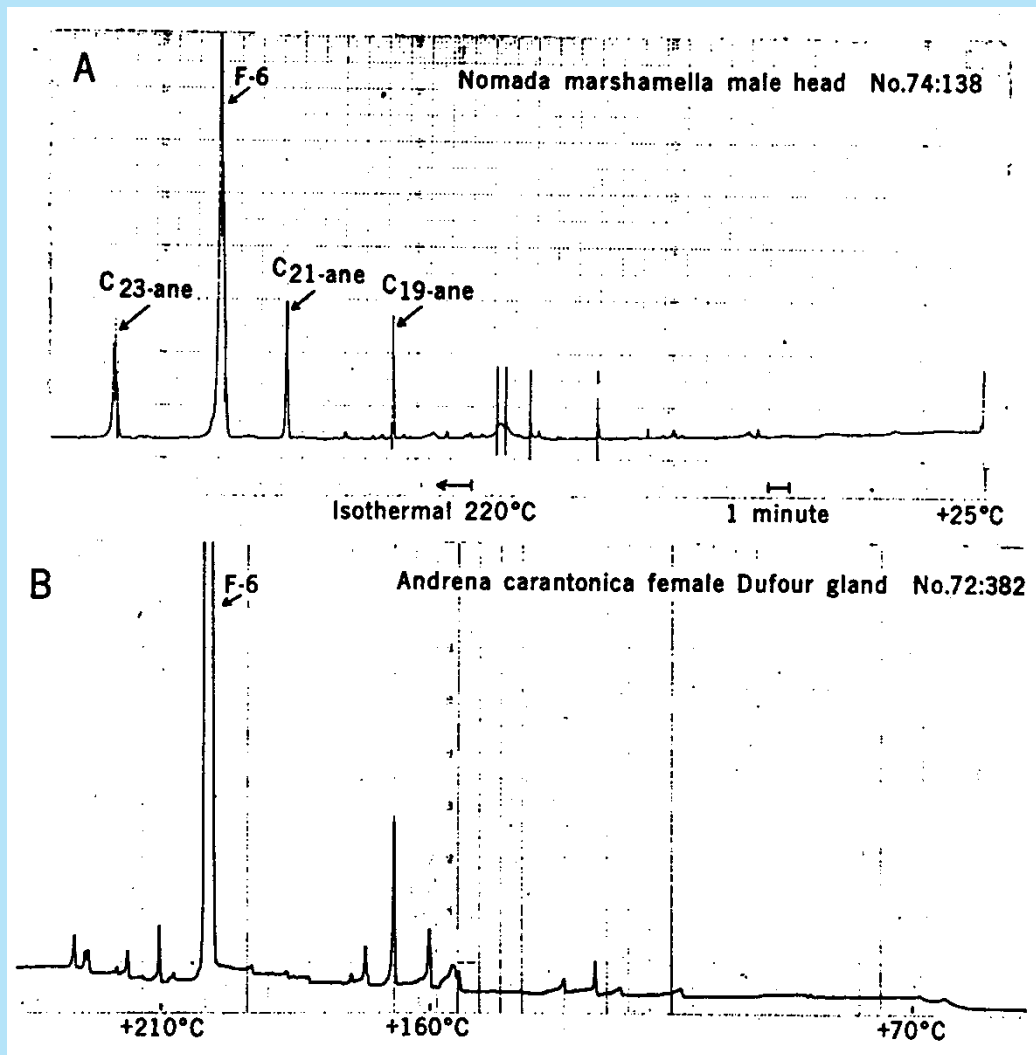
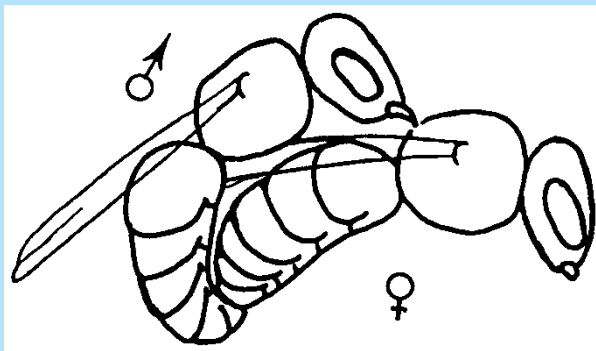
Hmyzí "kukačky"

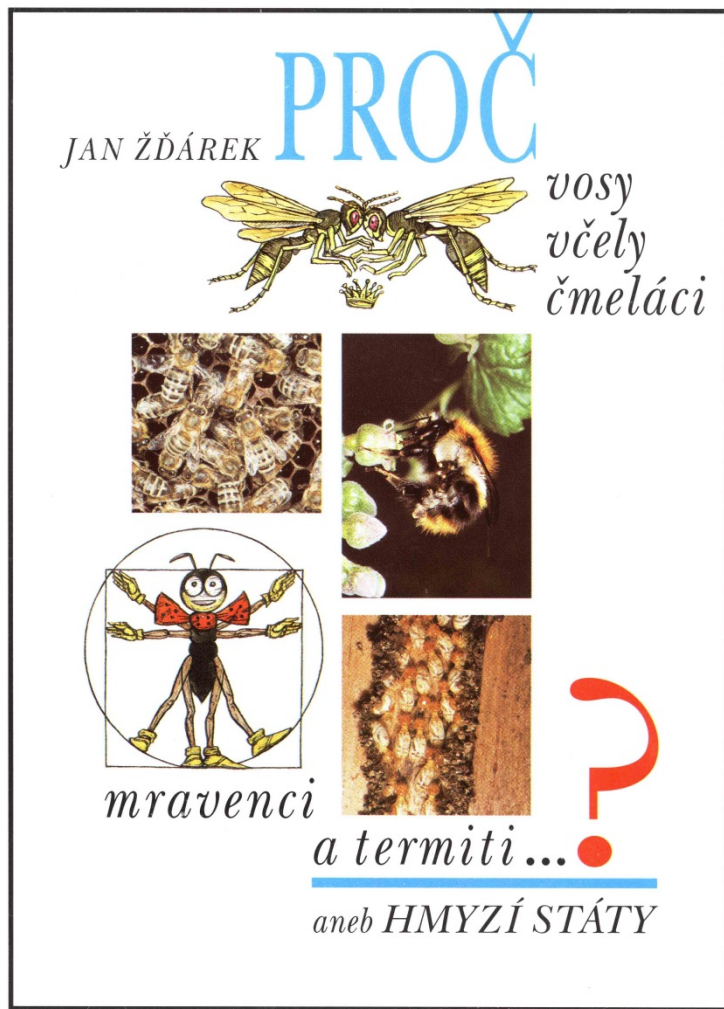
- kladení vajíček do cizího hnízda
- čmelák (*Bombus*) vs. pačmelák (*Psithyrus*) - boj o přístup do hnízda hostitelského druhu
- samotářské včely rodu *Andrena* - pachové označení hnízda (Dufourova žláza)
- v sekretu obsažen **farnesyl-hexanoát**

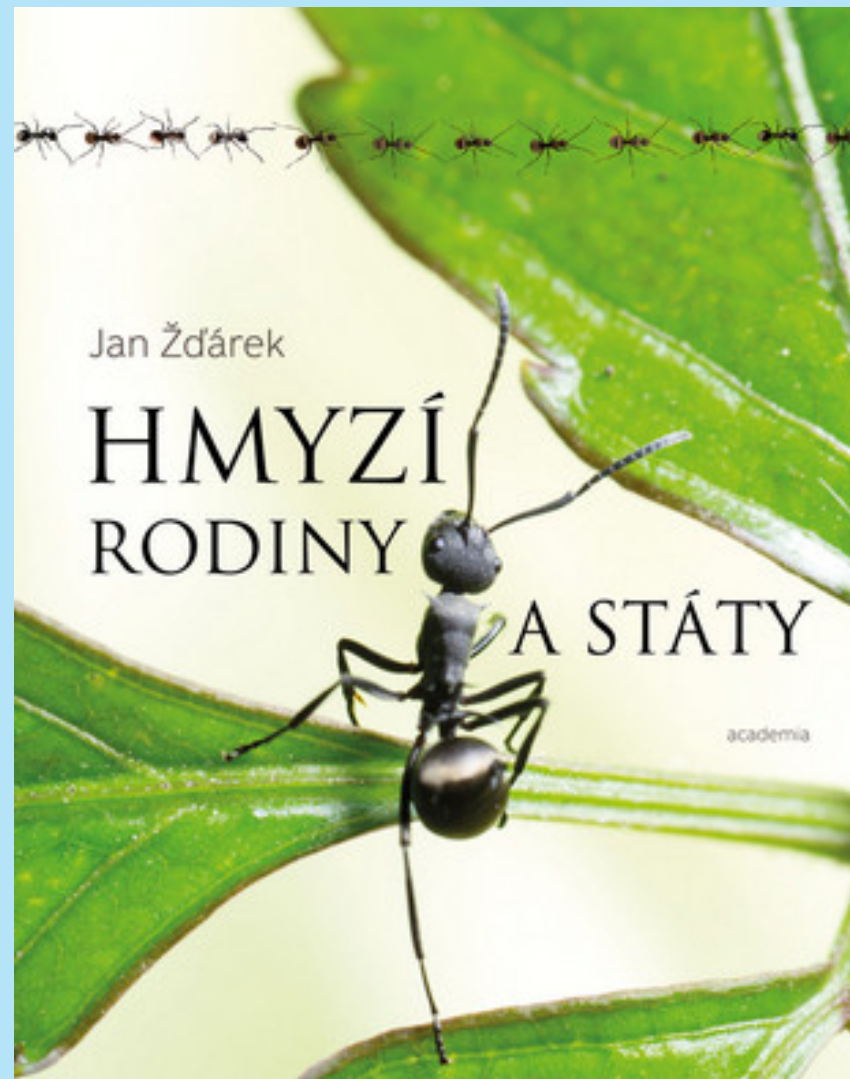
Parazitická včela rodu *Nomada*

- stejná látka v samčí mandibulární žláze - přenos při páření na samičku
- nenásilné vniknutí do hostitelského hnízda (stejná vůně)

© ÚOCHB AV ČR 1997

© Academia 2013

ÚOCHB AV ČR

Proč studujeme feromony?

- mnoho druhů hmyzu jsou vážní škůdci, způsobující značné škody na zemědělských a jiných produktech:
  - obilí
  - ovoci a zelenině
  - skladovaných potravinách (mouka)
  - lesích a dřevě
  - látkách a šatech (vlna, kožišiny)

- **Insekticidy** - chemikálie hubící hmyz (neselektivně), zatěžují životní prostředí
- **Integrovaná ochrana rostlin** - kombinace feromonů a insekticidů
- **Výhody použití feromonů:**
  - nízké koncentrace
  - selektivní k cílovému druhu hmyzu
  - netoxické

Způsoby využití feromonů

- **Monitorování**
- **Masový odchyt**
- **Desorientace**

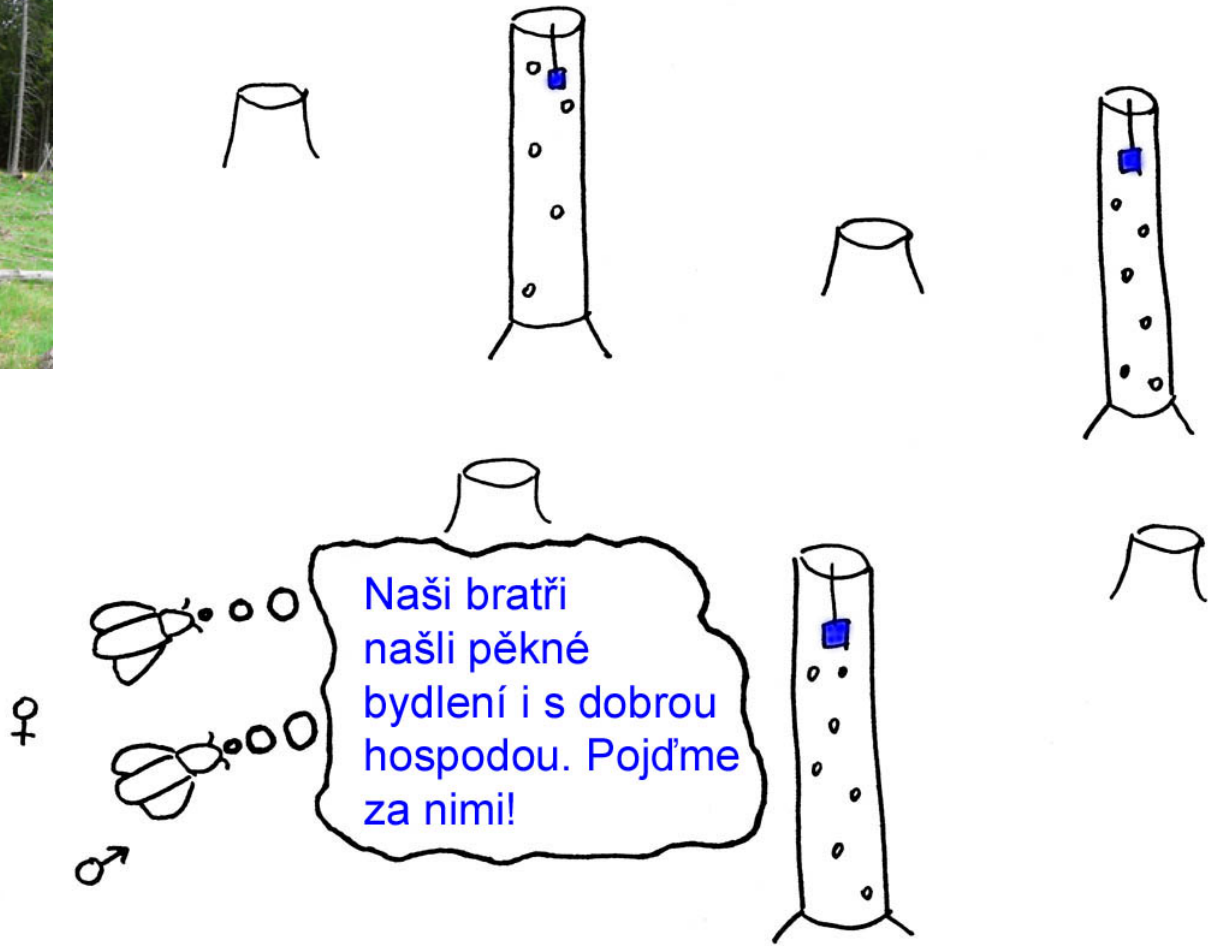

Monitorování doby letu a hustoty populace škůdce; feromonový odparník nahrazuje samičku a láká samce; feromonový lapák

Masový odchyt - použití agregačního feromonu

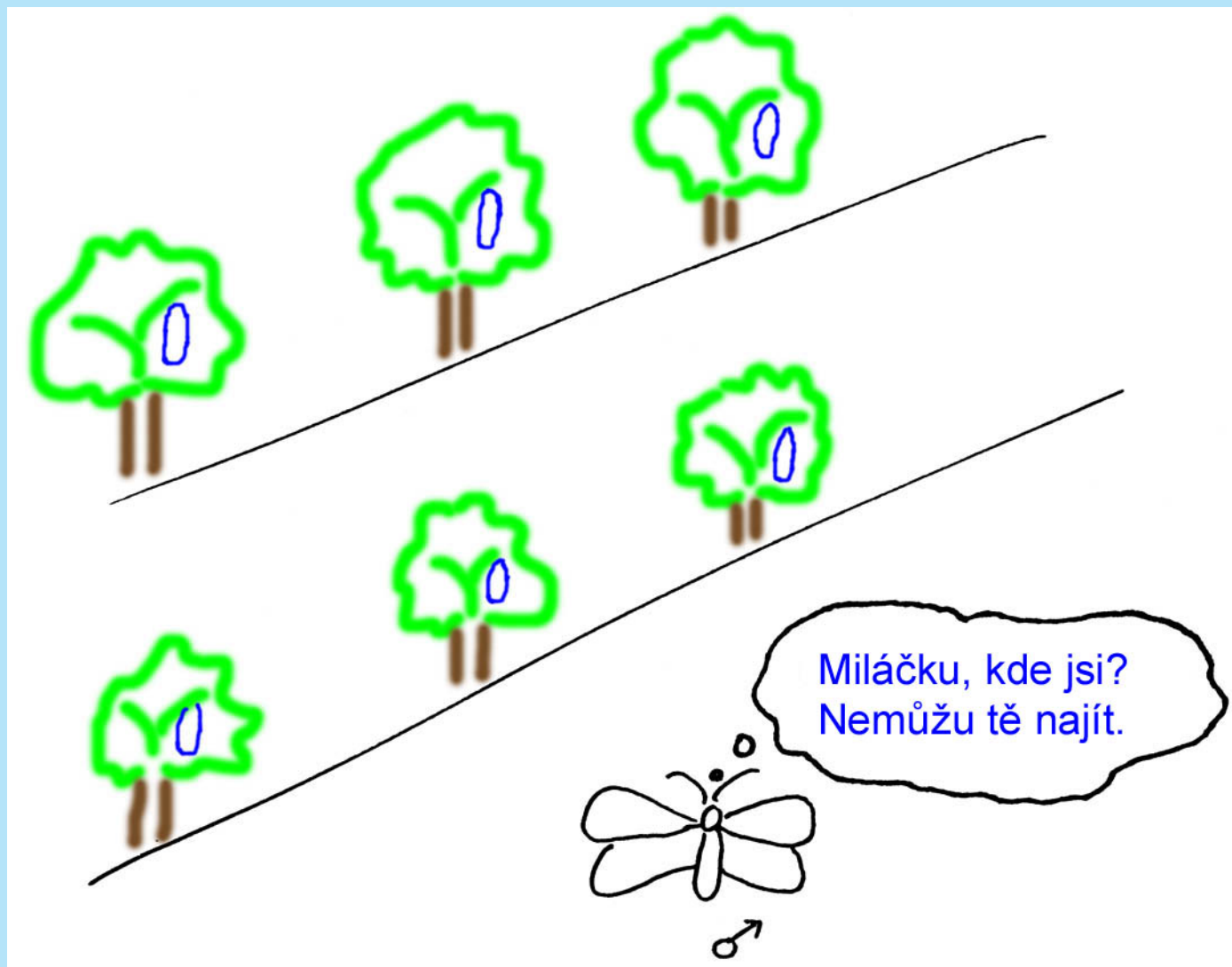
při vysoké hustotě populace; láká obě pohlaví

Desorientace - nasycení atmosféry sexuálním feromonem; samci nejsou schopni lokalizovat samičku, proto nedojde ke spáření

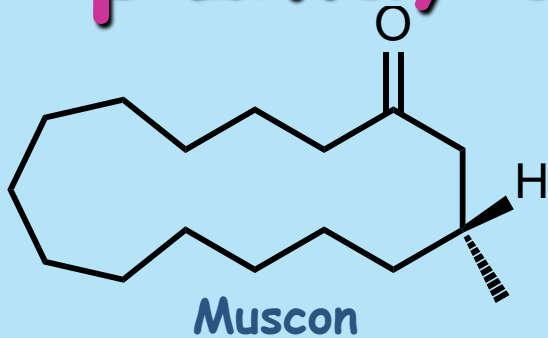

obaleč jablečný

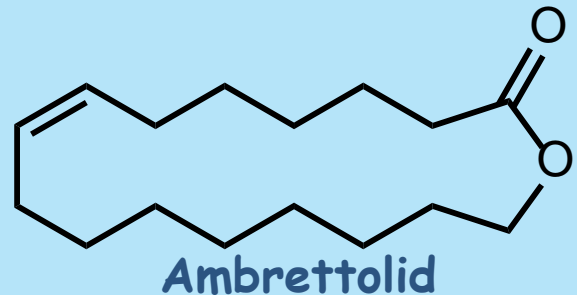
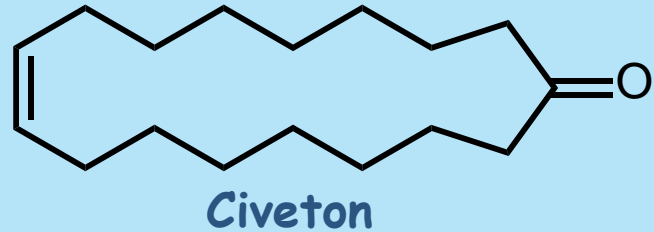
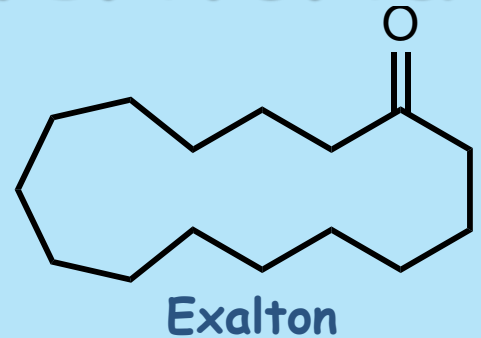

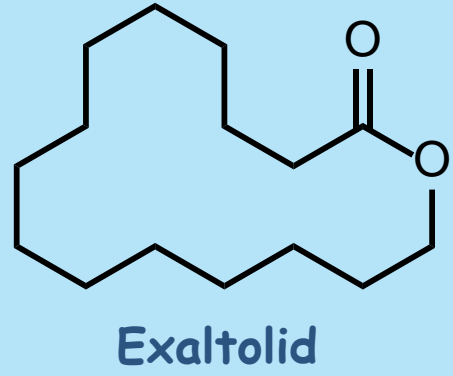
Interakce mezi obratlovci: pižma, označení teritoria

kabar
pižmový

civetka africká

pižmoň (musk ox)

Příklady feromonů u savců

Teritoriální

Označuje hájené území
(jelenovití, šelmy, hlodavci)

Sexuální

Označuje pohlaví nebo říji
(např. hárající fena, opice)

Mateřský

Slouží k rozpoznání vlastní
matky (čichový imprinting)

Sociální

Označuje společenské postavení
ve smečce

Reprodukční

Stimuluje nebo inhibuje
reprodukční cykly samic

Dochovaly se některé z nich
i u člověka?

Lidská tělesná vůně

- role v sociálních interakcích
- vnímání lidské tělesné vůně na vědomé i podvědomé úrovni
- potní, mazové a apokrinní žlázy + kožní bakterie
- geneticky řízený „pachový podpis člověka“
- centrum zájmu - axilární oblast
- vůně → výpověď o jedinci, pohlaví, reprodukčním stavu, věku, zdraví, potravě, kouření, hygienických návycích...

Matka a dítě

- první kontakt a navázání vzájemného vztahu
- společně strávený čas první den po porodu → matky rozeznají vůni svého dítěte a naopak

Dítě a kontakt s vůní matky:

- 1) amniotická tekutina
- 2) prsní dvorce a bradavky
- 3) podpažní vůně

"Syndrom ženských domovů" (McClintock efekt)

- společně bydlící nebo pracující ženy po určité době synchronizují menstruační cykly (studentky, vězeňkyně, spolupracovnice...)
- publikováno v roce 1971 v časopisu *Nature*
- provedeno na skupině 135 dobrovolnic z dívčí koleje
- synchronizace ženských cyklů záleží na intenzitě a trvání soužití
- ne každá žena má stejně silný vliv na své partnerky (dominance)

“Syndrom ženských domovů” (McClintock efekt)

- extrakt potu vybrané dominantní ženy byl nanášen na horní ret pokusných dobrovolnic, kontrolám jen rozpouštědlo (alkohol)
- po 4 měsících se ženám ošetřovaným výtažkem potu srovnaly měsíční cykly s cyklem dárkyně, zatímco dívky kontrolní skupiny si udržely své vlastní rytmy
- synchronizaci způsobuje feromon obsažený v lidském potu

**Jak a čím ho ženy vnímají?
Jak jejich fyziologii ovlivňuje?**

“Syndrom ženských domovů” (McClintock efekt)

- výměšky kožních žláz žen ve folikulární fázi cyklu zkrátily folikulární fázi příjemkyň, emanace během ovulace folikulární fázi příjemkyň prodloužily; ostatní fáze cyklu extrakt neovlivnil
- Podáváním extraktu potu se podařilo systematicky ovlivnit biologické hodiny pokusných dobrovolnic

První přímý důkaz, že těkavé látky člověka ovlivňují prostřednictvím neurohormonálních mechanismů biologický rytmus jiného jedince.

Samčí sexuální feromony

Samice potkanů mají v přítomnosti samčích feromonů prokazatelně vyšší plodnost. Existuje něco podobného u člověka?

Bylo studováno, zda vůně mužského potu má nějaké účinky na hormonální soustavu ženy a tím i na její cykly

Studovali ženy, jejichž cykly byly nepravidelné a které neměly častý nebo pravidelný styk s mužem

Pod vlivem látek z mužského potu se většině žen nepravidelnosti v délce menstruační periody srovnaly

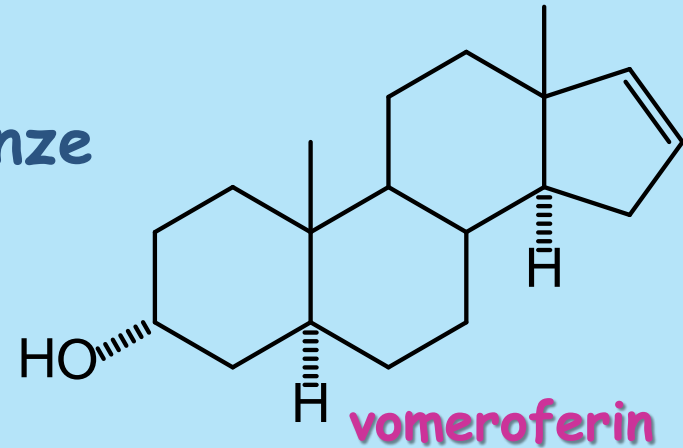
Pouhé působení mužských feromonů - i bez pravidelného intimního styku - může u ženy podpořit důležité předpoklady plodnosti.

Vomeroferiny (perspektivy použití)

Další výzkum ukáže, zda jsou použitelné i jako nová léčiva; nevstupují do krevního řečiště, ale působí prostřednictvím olfaktosystému a hypothalamu na neuroendokrinní soustavu v nano- až pikogramových množstvích (nepředpokládají se proto nežádoucí vedlejší účinky)

- deprese, úzkost, premenstruační tenze
- ovlivnění srdečního rytmu a dýchání
- obezita (ovládání apetitu), mužská impotence (ovládání libida)
- jako antikoncepce (ovlivňováním ovulace)
- léčba hormonálně závislých forem rakoviny u mužů i žen

**Stanou se vomeroferiny
terapeutiky budoucnosti?**

Interakce živočich - rostlina: Chemie opylování

kolibřík (fuchsie)

netopýr (kaktusy)

včela (náprstník)

Opylování a koevoluce

- převážná většina rostlin potřebuje opylovače
- specializace opylovačů
- společným vývojem došlo k vzájemnému přizpůsobení tvaru, barvy i vůně květu a těla opylovače tak, aby byl proces efektivní

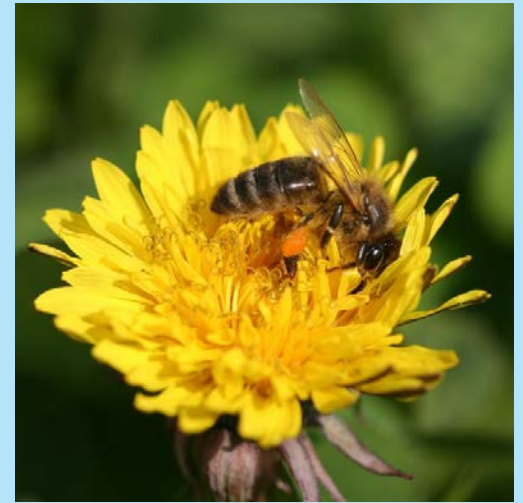

Strategie kvetoucích rostlin

tvar a barva květu, květní vůně

Barevné preference opylovačů

- každá skupina opylovačů je citlivá na „své“ barvy podle konstrukce vidění

Opylovač   Barevné preference   Poznámka   Pigment

včely	žlutá a intenzivní bílá	modrá	necitlivé na červenou, vidí v UV	karotenoidy, flavonol, delfinidin
motýli	jasné barvy, červená a purpurová			pelargonidin
můry	červená a růžová		opylují v noci	pelargonidin, peonidin
mouchy	mdlá, hnědá, purpurová, zelená		„kostkované“ vzory	cyanidin a karotenoid, chlorofyl
brouci	mdlá, krémová, zelená		špatné barevné vidění	flavony, chlorofyl
vosy	hnědá			cyanidin a karotenoid
netopýři	bílá, zelená, bledá		nevnímají barvy	flavony, chlorofyl
myši	bledé barvy		opylují v noci	
ptáci	jasné barvy, dvojbarevné červená +	žlutá	citliví na červenou	pelargonidin

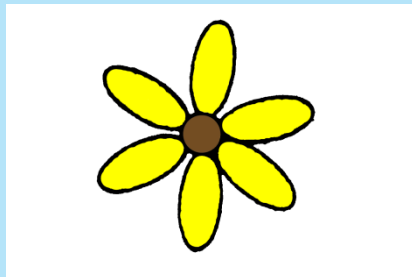

Funkce barev v lákání opylovačů

- *Rudbeckia* - opylována včelami (žluté květy)
- 2 druhy barviv:
- **karotenoidy** - žlutá barva (denní světlo), na velkou vzdálenost viditelný velký květ
- **flavonoidy** - navádějí včelu na květ do míst, kde je uložen nektar (honey guide)

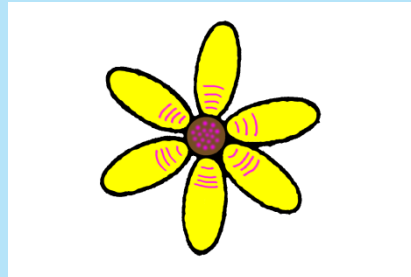

ve viditelné oblasti

rovnoměrně rozložené
žluté karotenoidy

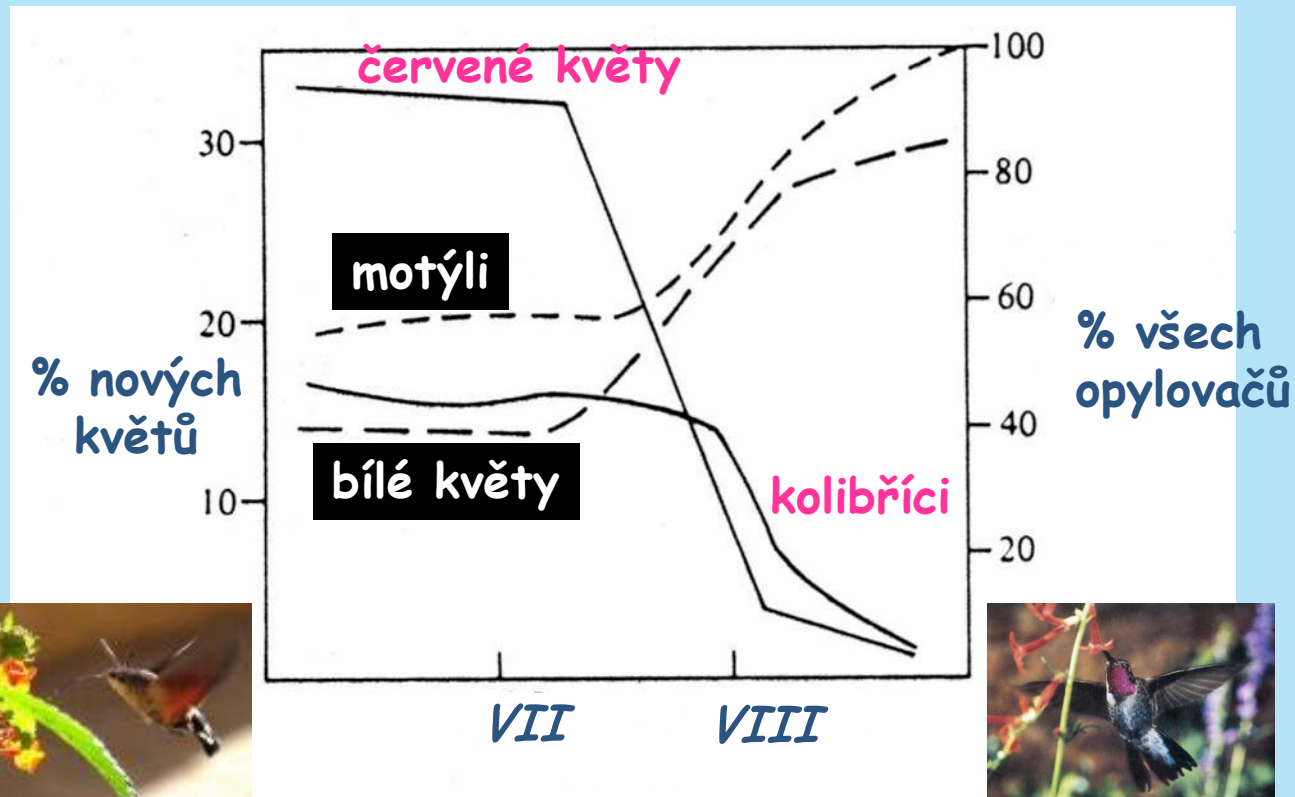
v UV oblasti

flavonoidy soustředěné
kolem středu květu

Barevné preference opylovačů

- horská rostlina *Ipomopsis aggregata* (Severní Amerika)
- změna barvy květů během sezóny (z červené na růžovou až bílou) - přizpůsobení aktivitě opylovačů v průběhu sezóny

Funkce květní vůně

- vůně (zápach) je přizpůsobena druhu opylovačů
- maximum produkce (uvolnění) je načasováno na dobu zralosti pylu a maximum aktivity opylovače
- intenzita vůně se mění během dne (diurnální cyklus)

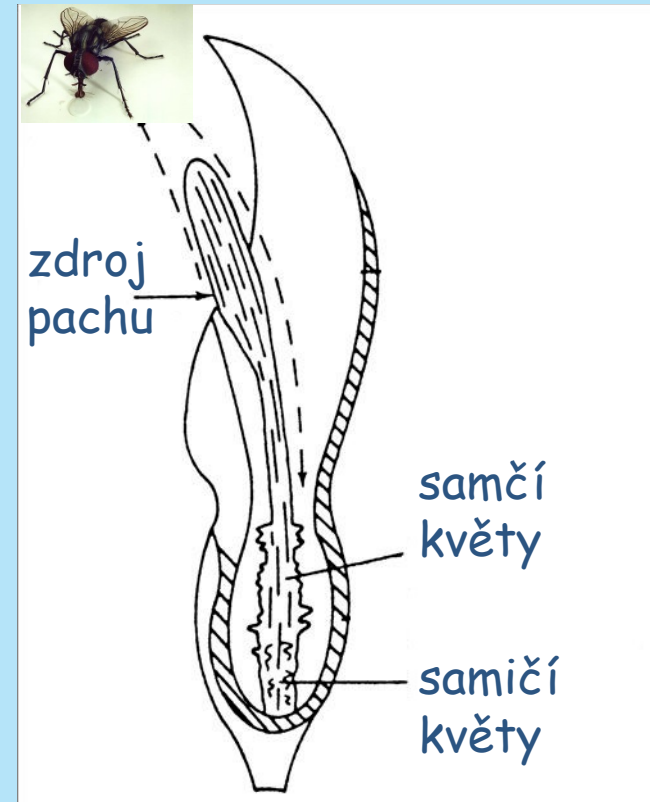
Spathiphyllum

Zmijovec (*Arum*)

- teplota na povrchu palice se zvedne na 30 °C, čímž se zvýší odpařování těkavých látek přitahujících opylovače (mouchy)

- zvýšení teploty se dosáhne rychlým dýcháním, přičemž se spaluje velké množství zásobního škrobu
- signálem je kyselina salicylová

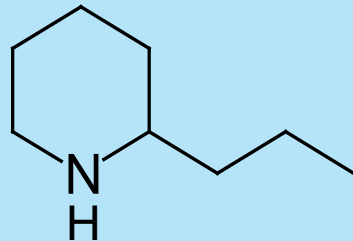
Páchnoucí květy

- vztah mezi opylovačem a kvetoucí rostlinou je zčásti založen na učení (návyku)
- **durman** (*Datura*) produkuje halucinogenní látky či narkotika; hmyz při sání nektaru přijímá narkotikum a vytvoří si závislost na obsažené tropanové alkaloidy

Páchnoucí květy

- masožravé rostliny někdy využívají páchnoucích atraktantů k nalákání kořisti, nikoliv kvůli opylování
- **špirlice** (*Sarracenia*) - produkuje alkaloid koniin, který páchne myšinou; kromě nalákání jím rostlina hmyz paralyzuje, aby nemohl uniknout

Orchideje - sňatkové podvodnice

- včely samotářky - tořiče (*Ophrys*)
- květní vůně obsahuje složky samičího feromonu
- sameček je nalákan a opyluje (pseudokopulace), ale není odměněn nektarem

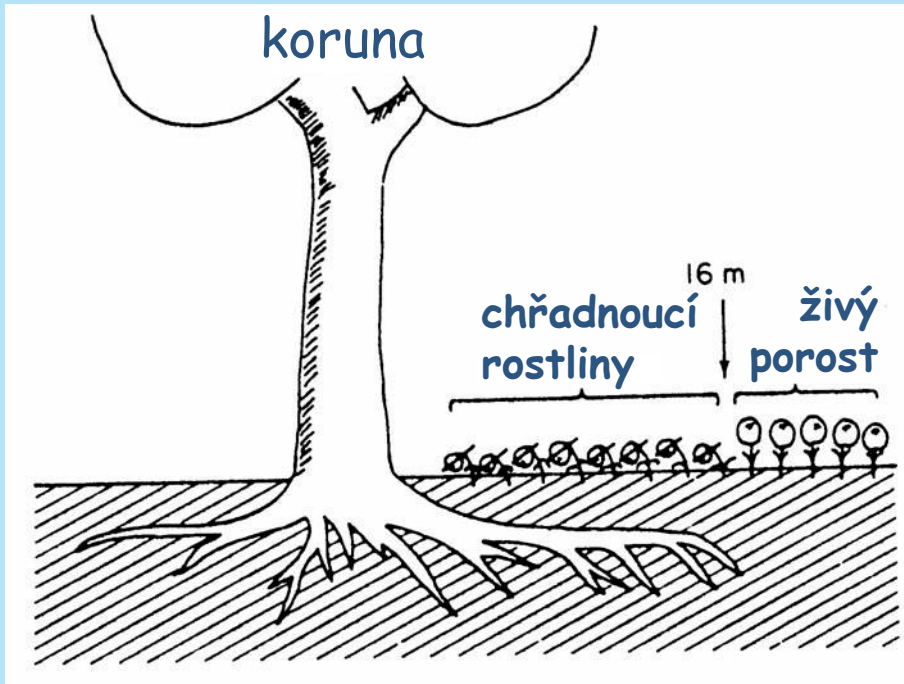
Interakce rostlina - rostlina: Chemická řeč rostlin

- souboj o prostor a živiny (allelopathie)
- obrana před býložravci (rostlinné toxiny)
- indukovaná obrana (volání „SOS“, varování sousedních rostlin, produkce dalších toxinů)

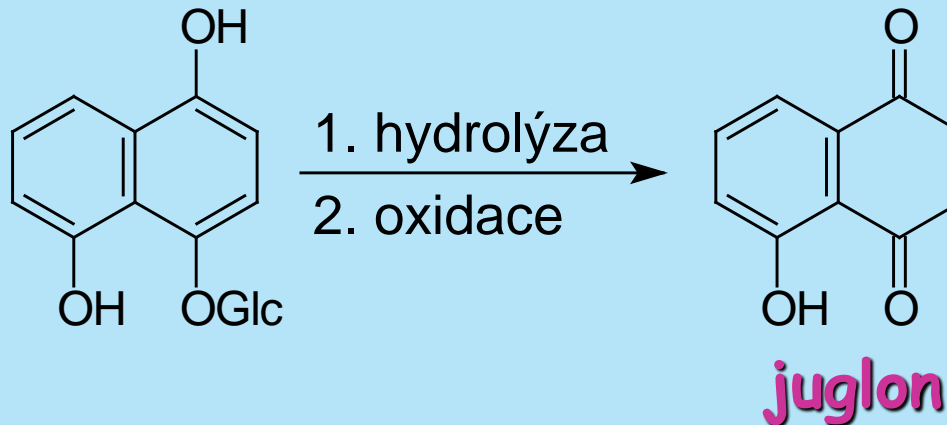

Allelopathie, boj rostlin o živiny

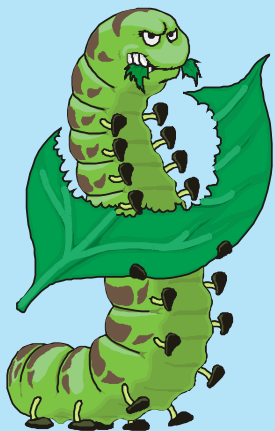

nejznámější příklad u nás je **ořešák vlašský** - pozorován úhyn rostlin pod stromem do vzdálenosti délky jeho kořenů

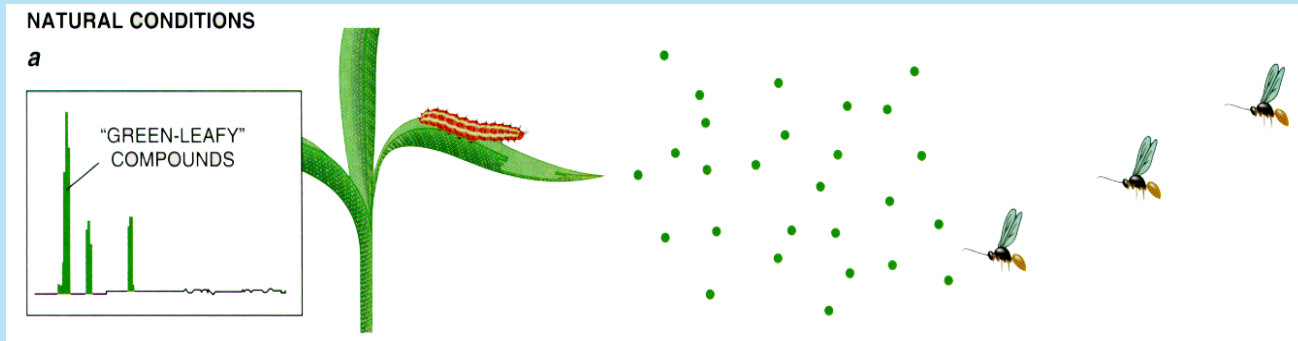
Interakce vyšších řádů: Indukovaná obrana rostlin

parazitická vosa *C. marginiventis* × housenka *S. exigua*
× kukuřice *Zea mays*

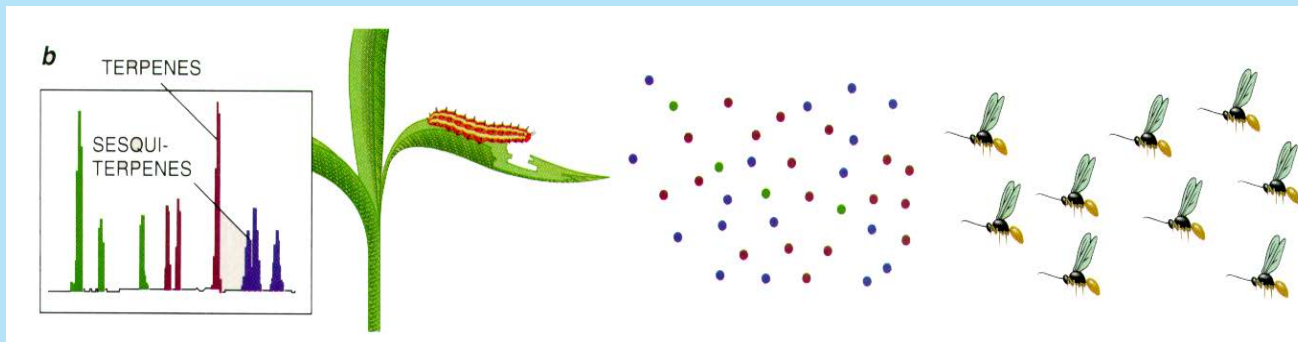

Parazitická vosa × housenka × kukuřice

začátek požeru

po 12-ti hodinách

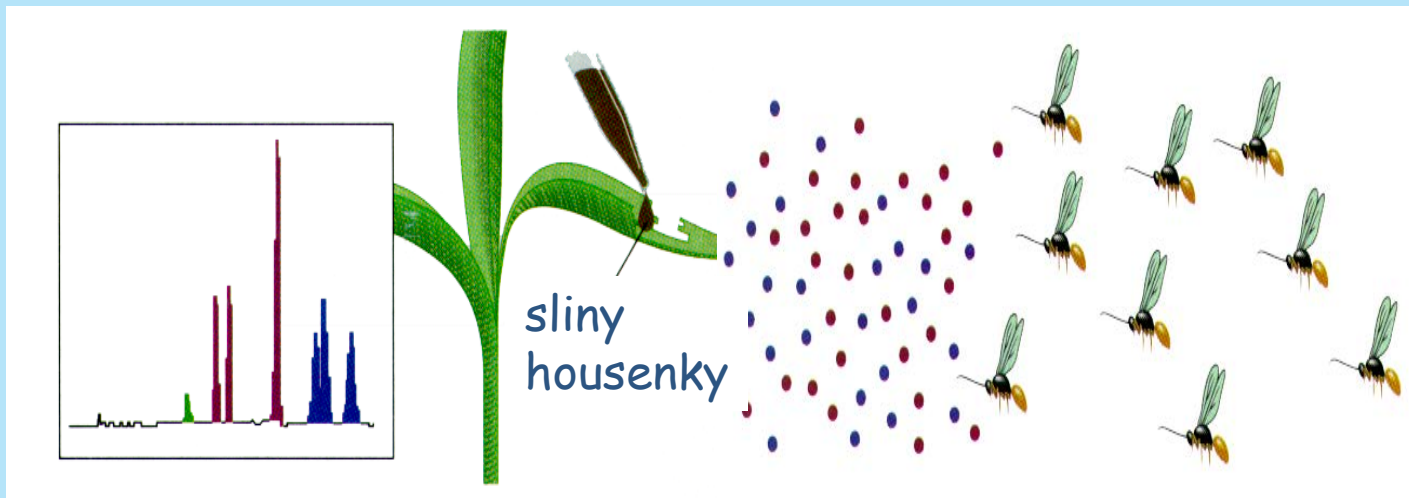

Rostlina produkuje chemické signály i po ukončení žíru housenky, indukované látky lákají více predátorů („SOS“).

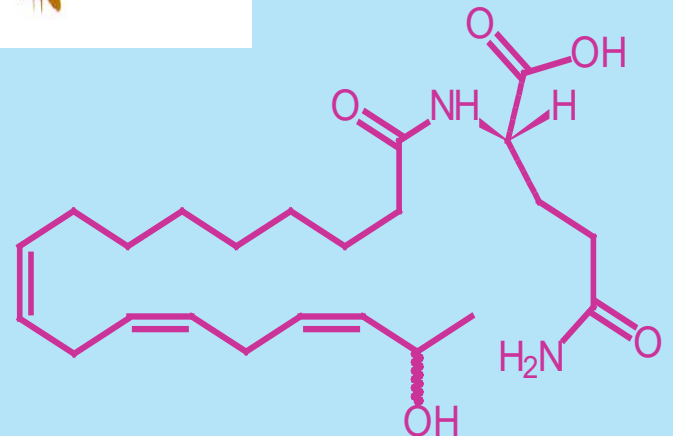

Parazitická vosa × housenka × kukuřice

Samotné sliny housenky indukují podobné látky jako při žíru housenky

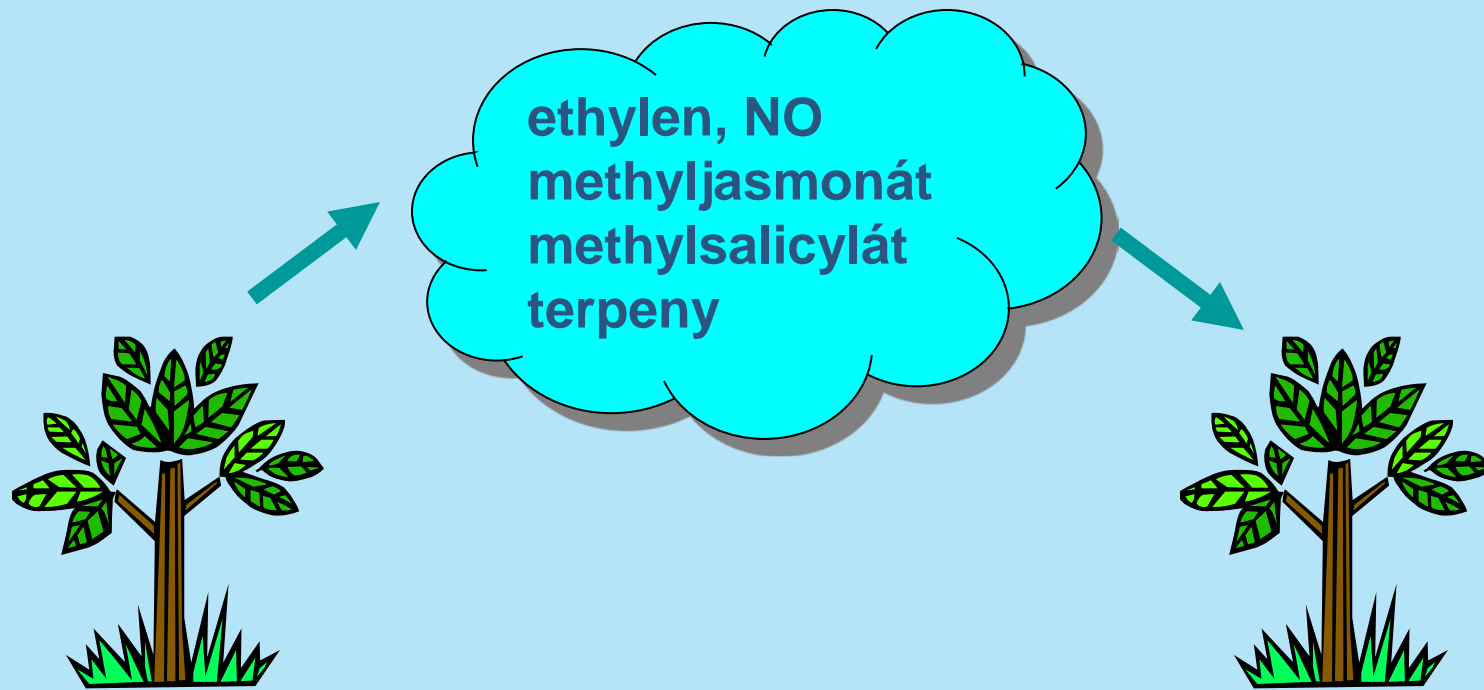

účinná látka ze slin byla nazvána **volicitin**

Rostliny komplexně interagují s okolím

Po napadení rostlina produkuje těkavé látky a endogenní toxiny

V okolních rostlinách se nastartuje syntéza toxinů i bez napadení (získaná systemická rezistence)

Fytoalexiny

- interakce mezi rostlinami a mikroorganismy
- divoce rostoucí druhy rostlin jsou obvykle přirozeně rezistentní vůči chorobám způsobeným mikroorganismy
- **fytoalexiny** - látky produkované rostlinou *de novo* k obraně před chorobami
- syntetizovány *de novo* genovou expresí nebo aktivací latentního enzymatického systému

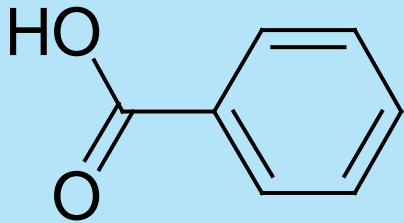

Fytoalexiny

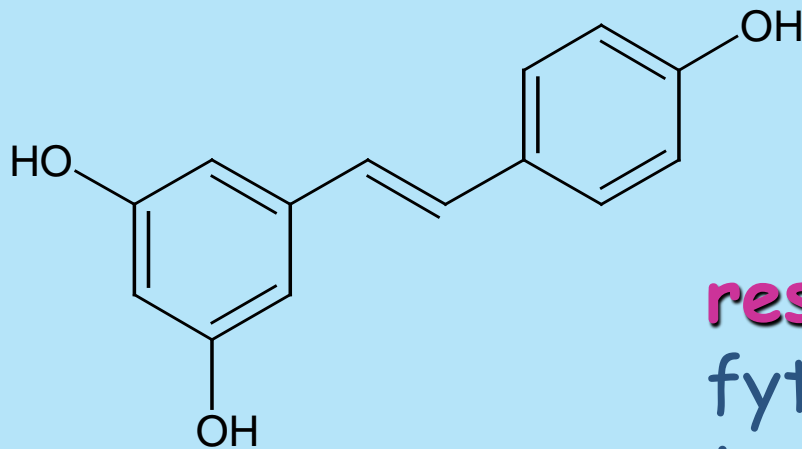
- V menší míře se fytoalexiny tvoří i při napadení rostliny bakteriemi či viry nebo je-li rostlina vystavena abiotickým stresům (UV záření, teplotní šok, poranění, vysoké koncentrace solí)

Příklady fytoalexinů

kyselina benzoová,
obrana proti hnilobě jablek;
konzervační činidlo

resveratrol,
fytoalexin řady druhů rostlin,
je přítomen v červeném víně

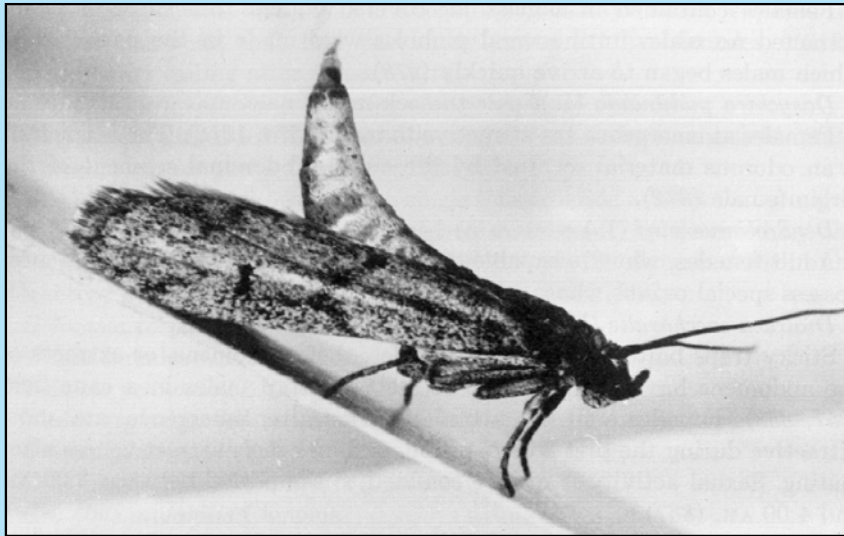
Výzkum přírodních látek

- Příprava vzorku
- Vyčištění vzorku od balastních látek
- Analýza vzorku
- Biologické metody testování aktivity izolovaných přírodních látek

Dobrá znalost životního cyklu organismu

- produkuje chemické signály?
- kdy je maximum produkce?
- ve kterém orgánu jsou produkovány?

volající motýlí samička

Metody získání vzorku

- destilace s vodní parou (silice)
- extrakce rozpouštědlem (univerzální)
- „head-space“ techniky (těkavé látky)
- mikroextrakce na pevné fázi (těkavé látky)
- nástřík pevného vzorku (hmyzí žlázy)

Destilace s vodní parou

- Clevengerův nástavec
- rozmělněný rostlinný materiál se vaří s vodou
- silice těká s vodní parou, kondenzuje a tvoří horní vrstvu

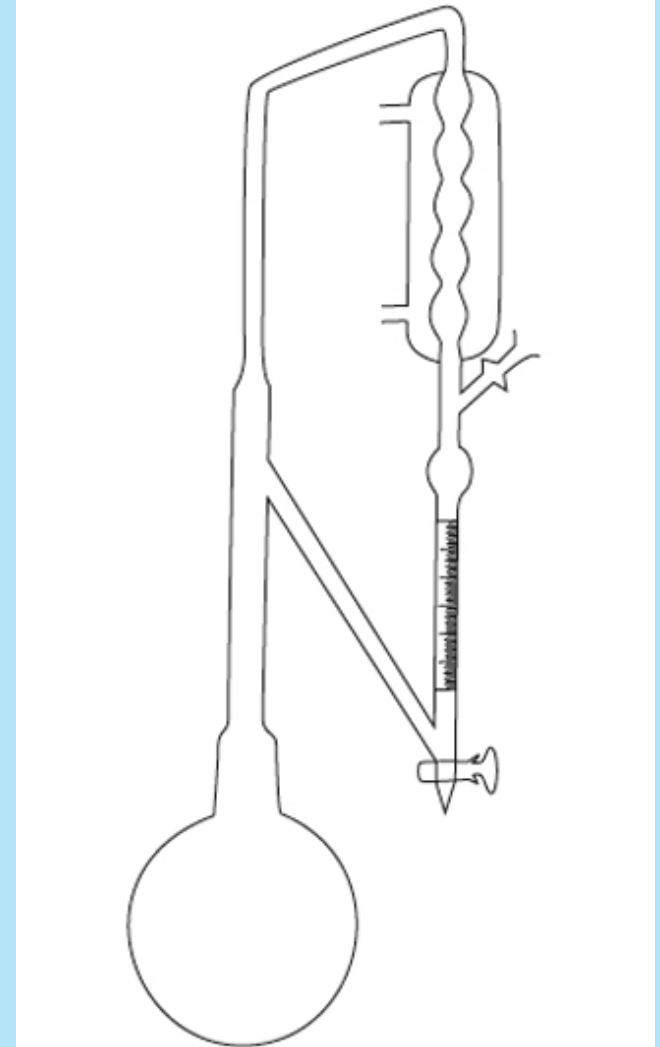

Figure 1. Clevenger-type apparatus — *Appareil de type Clevenger.*

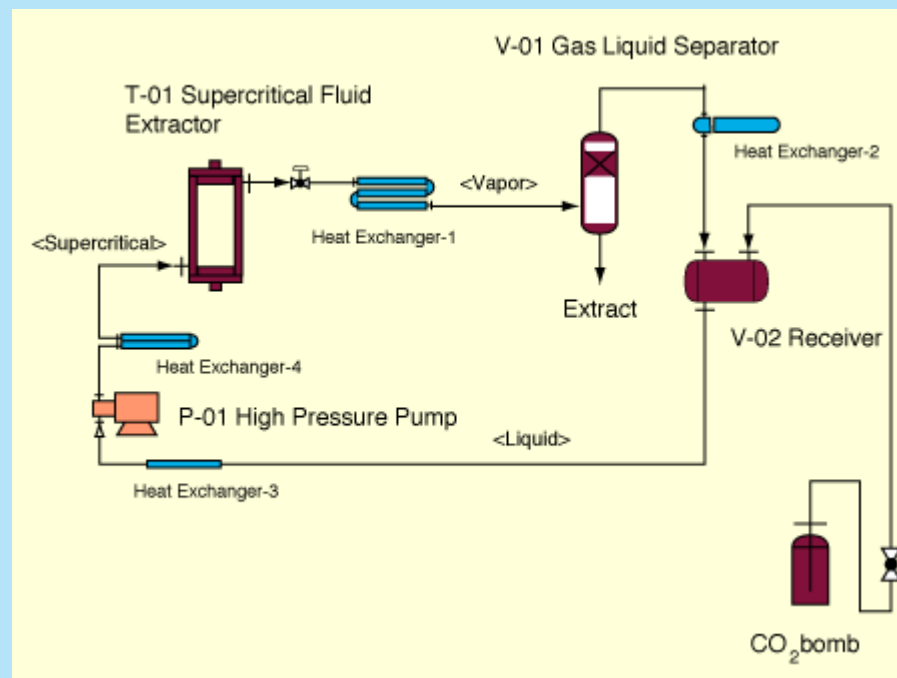
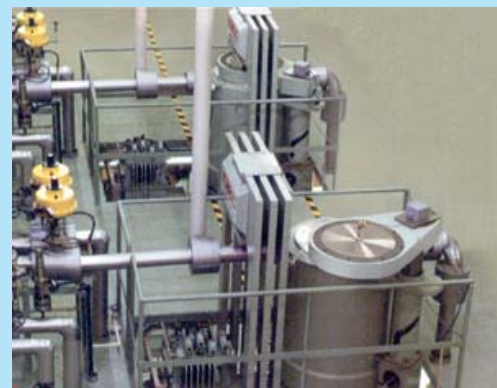
Extrakce rozpouštědlem

- Výhoda - jednoduchost
- Nevýhody - přítomnost balastních látek, někdy nízká koncentrace vzorku (odpovídá množství látky produkované v okamžiku extrakce)

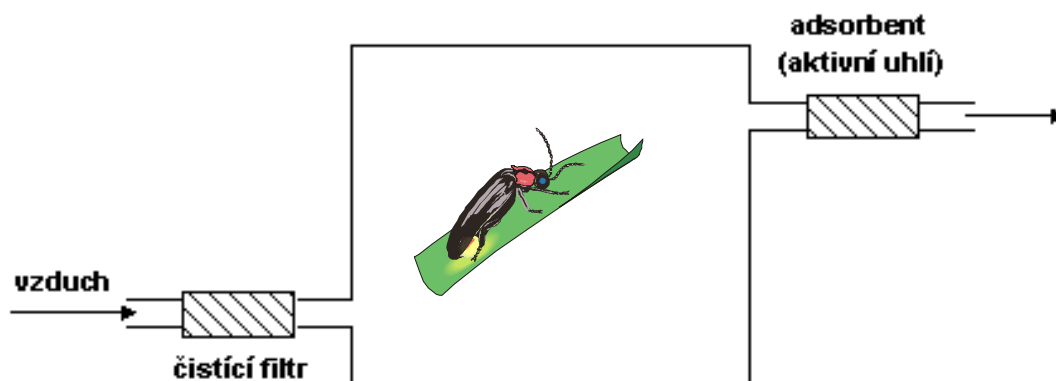
Superkritická extrakce

- superkritická kapalina se tvoří za superkritických podmínek teploty a tlaku
- nejpoužívanější oxid uhličitý
- vysoká rozpouštěcí účinnost pro některé látky
- extrakce je rychlá

„Head-space“ techniky

- statická
- dynamická

◆ **jímání látek:**

◆ **sorbenty:**

◆ **aktivní uhlí**

◆ **polymery**

◆ **eluce**

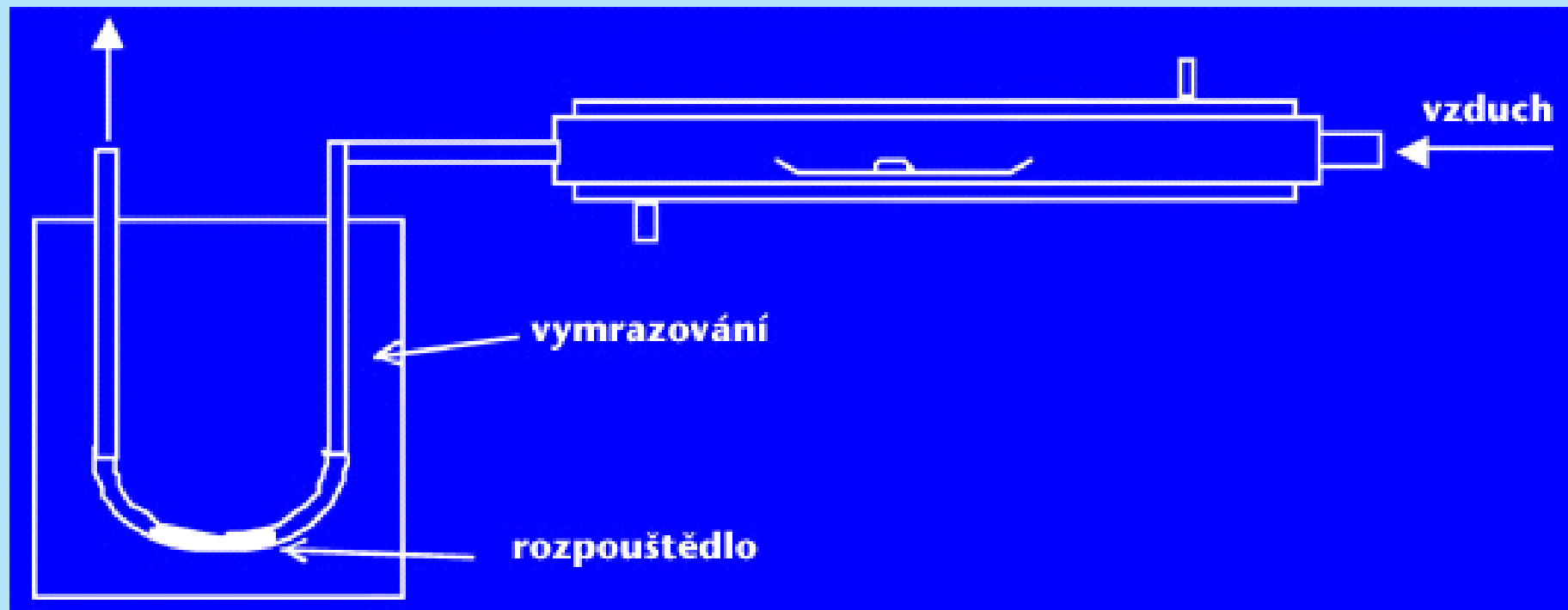
rozpouštědlem

◆ **vymrazování**

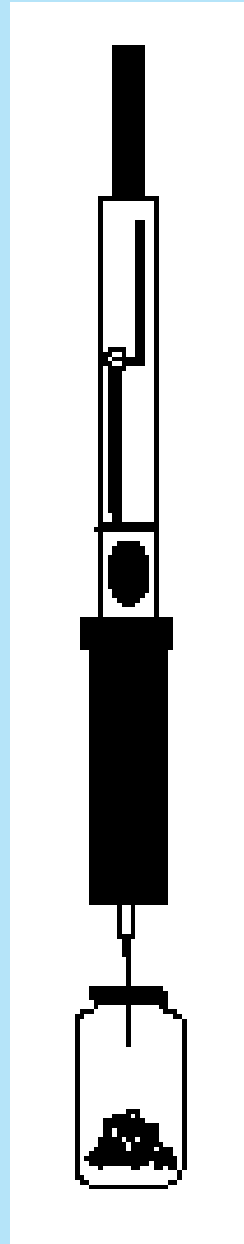

„Head-space“ techniky

Mikroextrakce na pevné fázi

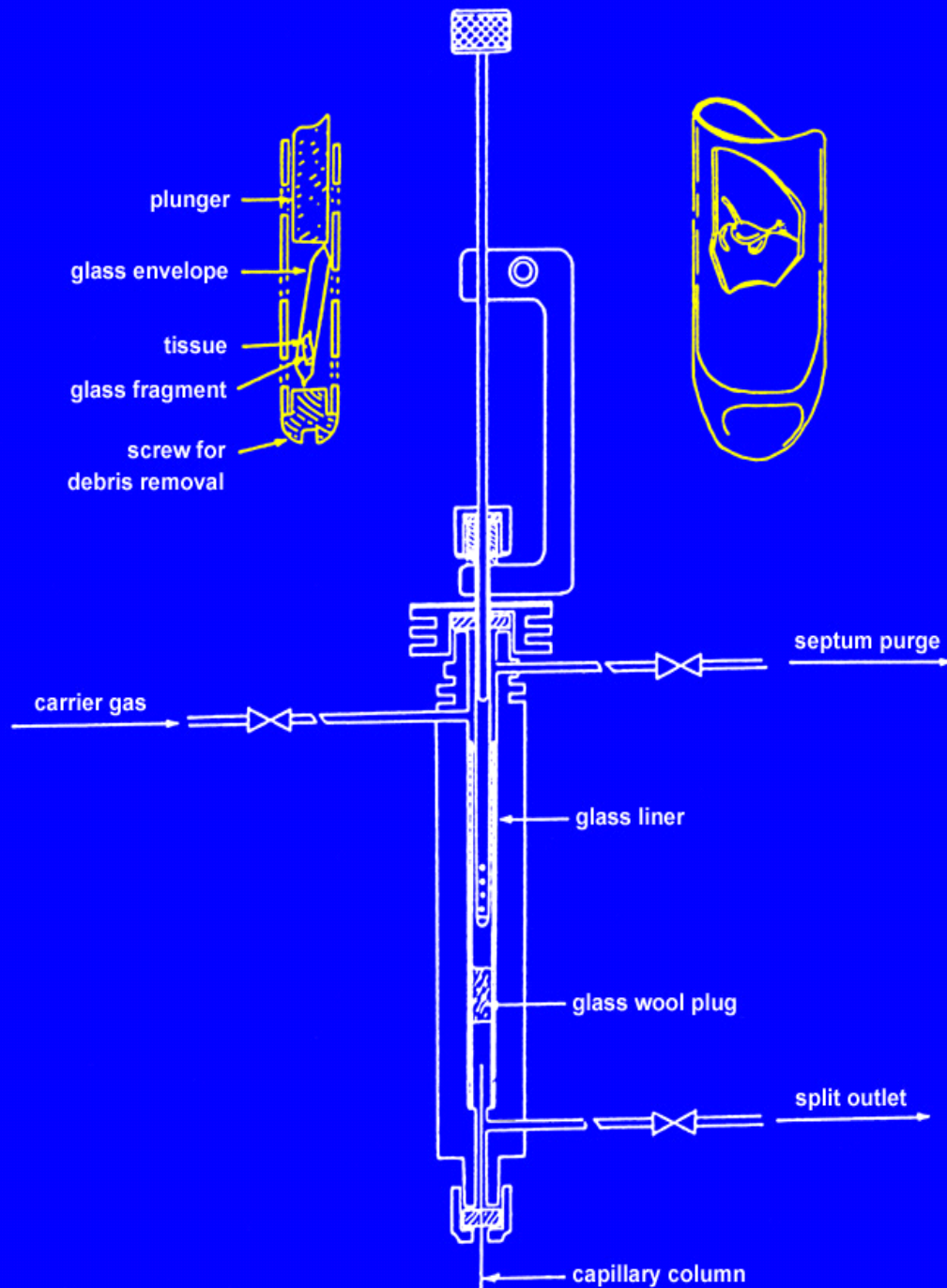
- solid phase microextraction (**SPME**)
- původně vyvinuta pro stopová množství organických látek ve vodných roztocích
- adsorpce na tenký film polysiloxanu
- tepelná desorpce v injektoru plynového chromatografu

SPME

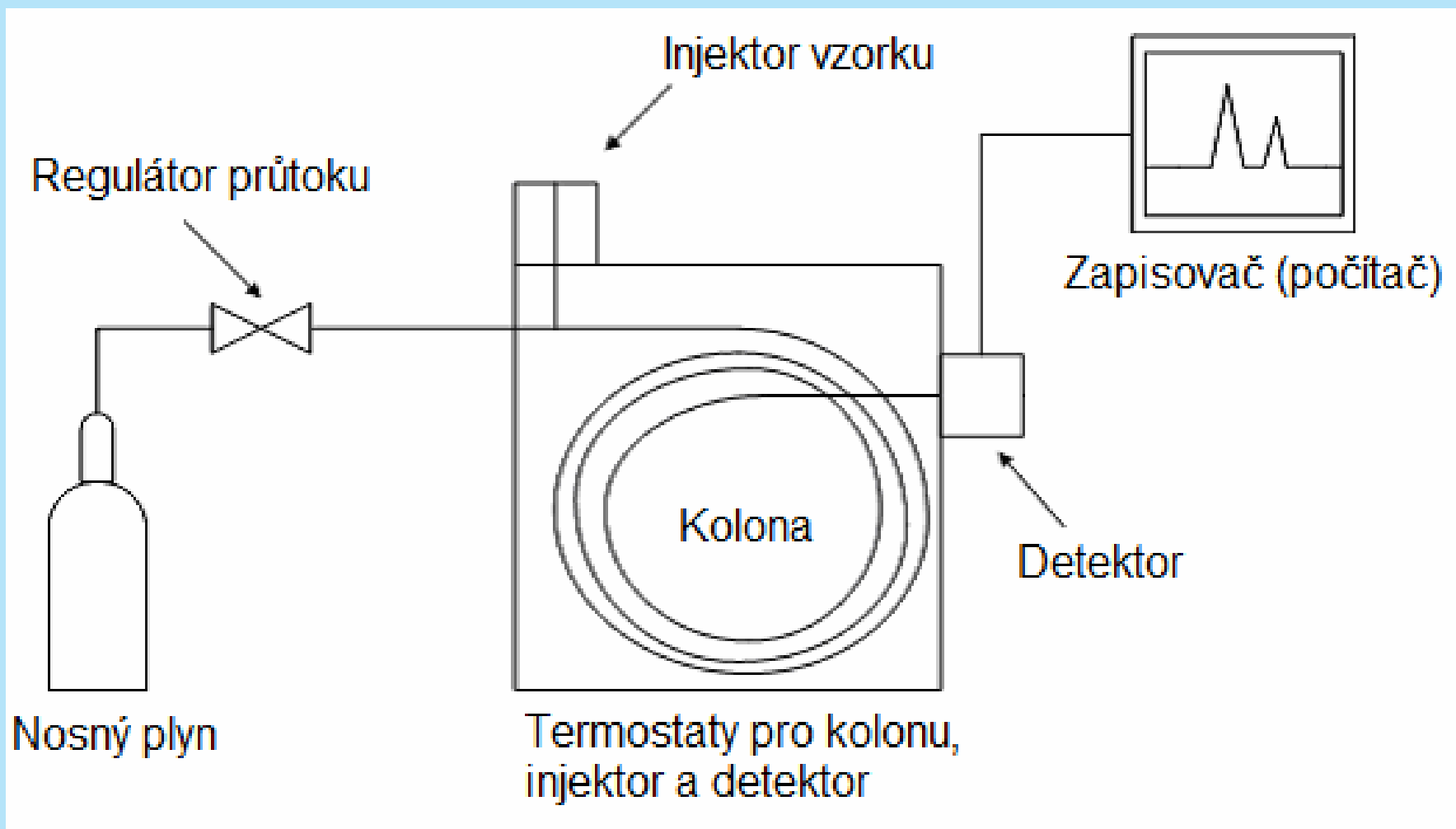
Nástřík pevného vzorku

- ◆ biologický materiál (žláza) zataven v kapiláře
- ◆ nutná úprava nástřikové komůrky
- ◆ zplynění těkavých složek přímo v nástřikové komůrce

Plynová chromatografie

Biotesty u bezobratlých

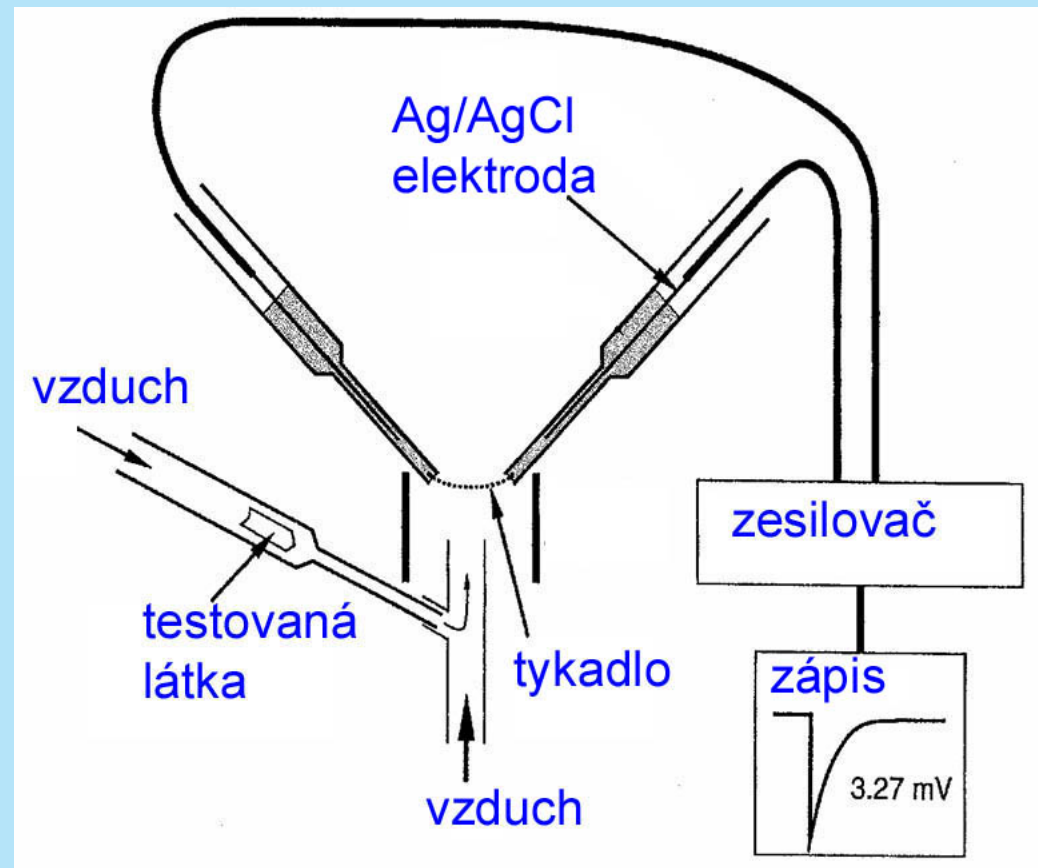
- ověření biologické aktivity (ekologického významu) identifikovaných látek
- testy na smyslových (periferních) orgánech - elektrofysiologické metody, elektroantenografie
- testy chování (olfaktometr)

Elektroantenografie (EAG)

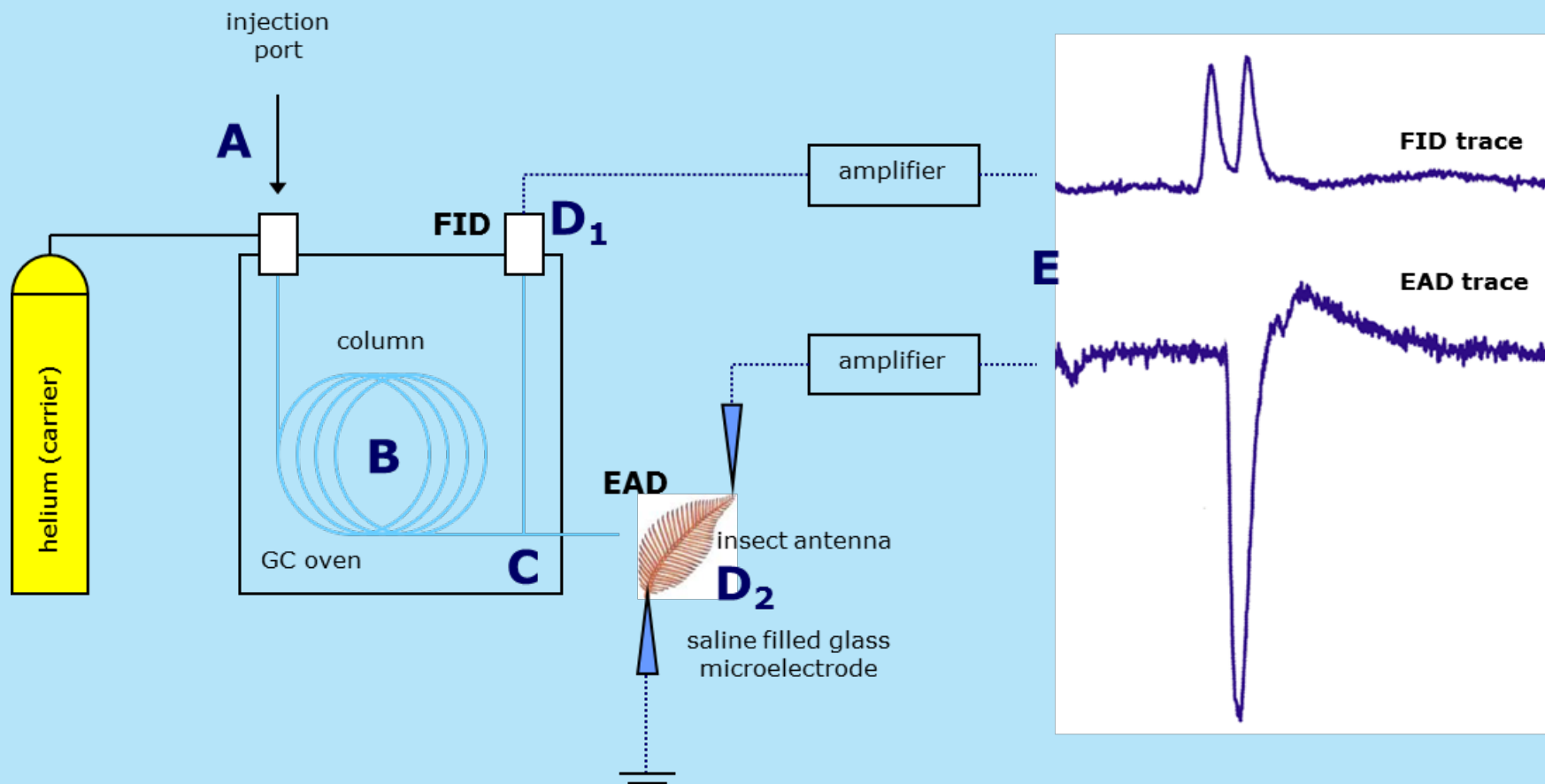
D. Schneider, 1957

Čichovým orgánem hmyzu je tykadlo

- obecně použitelná metoda
- oblíbená pro analytické účely jako selektivní detektor
- neposkytuje specifické odpovědi

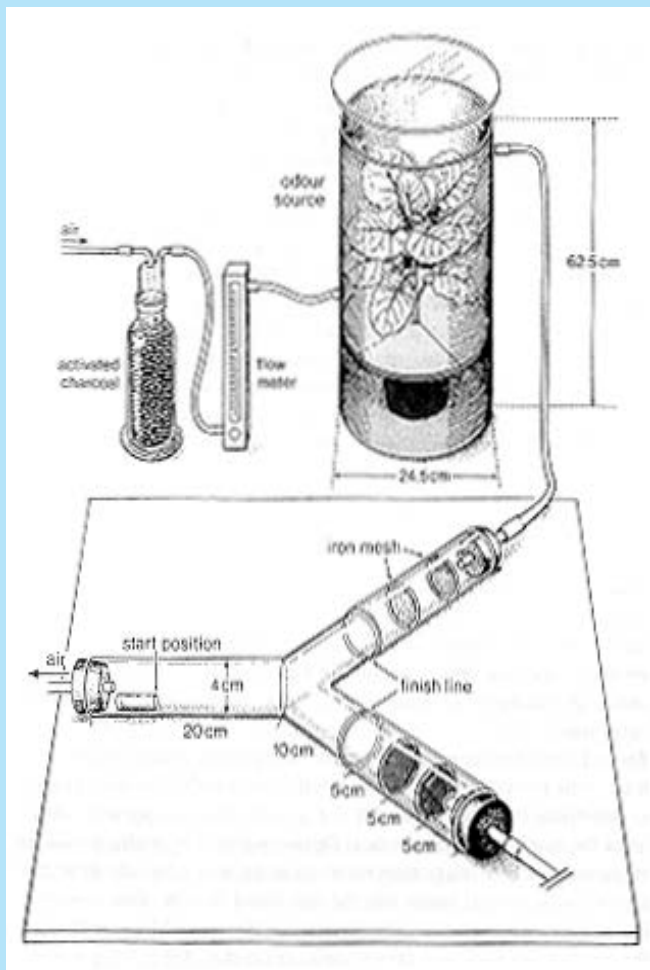

Plynová chromatografie s elektroantenografickou detekcí

Testy chování, olfaktometr

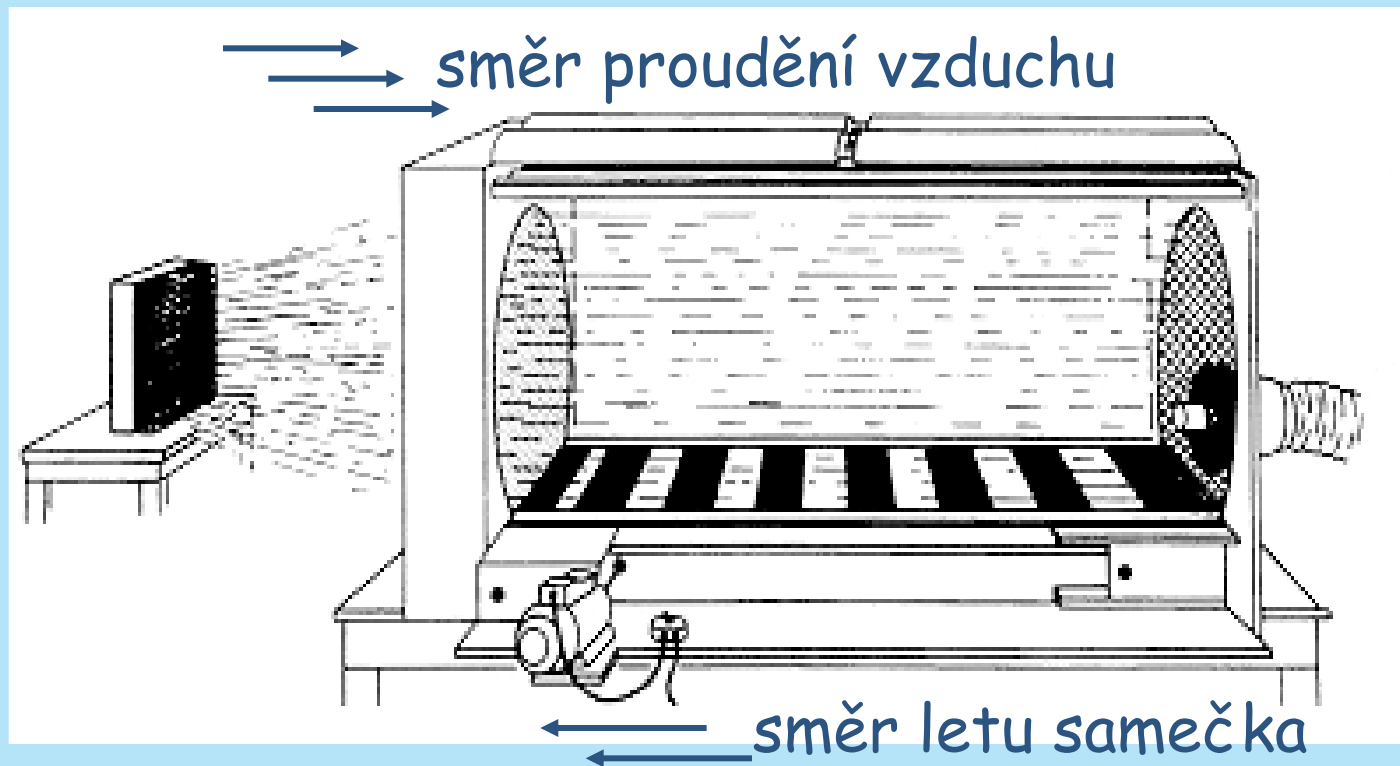

- pro testování těkavých podnětů
- 2-vícecestný výběrový test
- porovnání reakcí na kontrolní, neutrální, negativní a pozitivní podněty
- pozorování pohybu hmyzu ve směru jednotlivých testovaných látek

Biotesty u bezobratlých

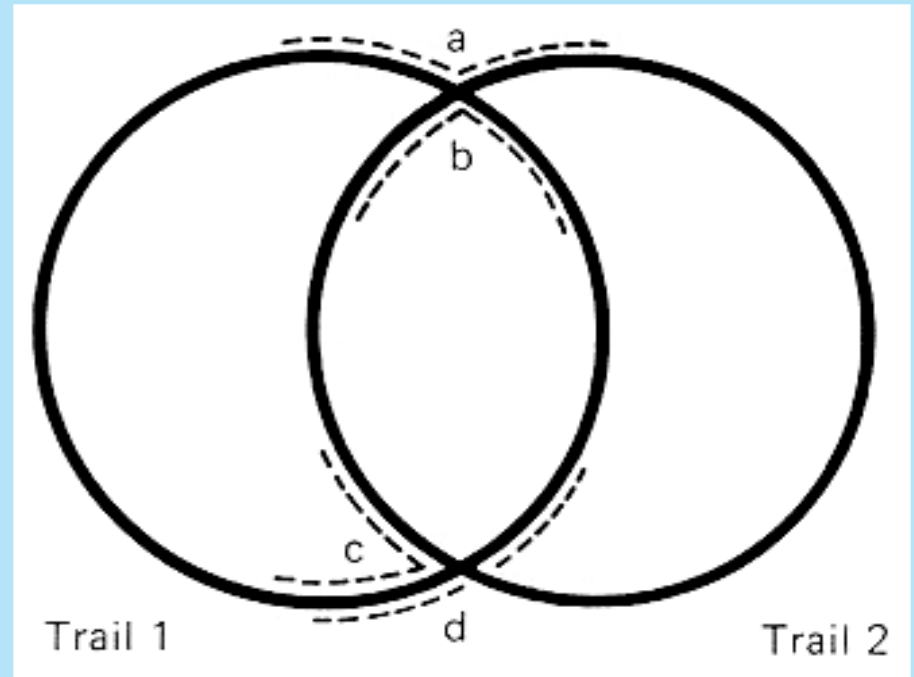
- Trubicový olfaktometr, tzv. větrný (proletový) tunel
- Sleduje se a vyhodnocuje průběh a intenzita navozeného chování. Např. pro sexuální feromon: aktivace, orientovaný let, nalezení zdroje a pokusy o kopulaci s terčíkem

Biotesty u bezobratlých

Test pro stopovací feromony:

Stopy 1 a 2 se "napíší" testovanou látkou a sleduje se pohyb např. mravenců po stopě

Děkuji za pozornost.

ÚOCHB AV ČR

irena@uochb.cas.cz